

BARNNS UPPLEVELSE AV DELAKTIGHET och SAMTYCKE

LYSSNA

2003-06-01

Författare: Gunnel Henriksson och Margareta Nelson

Handledare: Dolf Tops

Abstract

Purpose: The purpose of this paper is to illustrate children's experience of participation and consent in decisions making in social service.

Questions: Did the children experienced that they where participated in the investigation, the decision and the measure that followed?

Were the children allowed to take part in the decision about which measure the result of the investigation should be?

Did the children accept to take part in the measures that were proposed to them?

Method: Qualitative interviews with four children in the ages between seven and thirteen years old and also with there mothers, grandmother and foster carer.

Conclusion: The results of the interviews are that no children have been involved in the decision-making. The children were allowed to decide if they wanted to take part of a measure that was proposed to them.

All the children have been investigated by the structure of BBiC, Barns Behov i Centrum. In English Children's Needs in focus.

Key Words: children's experience, children's participation, children and decisions-making in social service, interviews with children, law an UN Convention on the Rights of the Child.

FÖRORD

Författarna

Vi som gjort detta arbete har mångårig erfarenhet från socialt arbete med barn.

Margareta har sedan mitten av 1970-talet arbetat inom olika funktioner och på olika nivåer varav de senaste tio som handledare, utbildare och psykoterapeut i barnrelaterat socialt arbete. Första ”aha-upplevelsen” om barnperspektiv kom i början på 1980-talet genom en tillrättavisning från socialnämnd och tingsrätt i ett vårdnadsärende. Förmaningen gällde att utredningen inte hade fokus på föräldrarna utan på barnet! Någonstans där började tanken om att det nog är så att om frågan gäller ett barns situation så kan det vara lämpligt att beskriva denna utifrån barnet. Och då behöver man ju tala med barnet och ge barnets synpunkter betydelse.

Gunnel har arbetat inom socialtjänsten sedan mitten av 80-talet och minns med tydlighet det första barnsamtalen, tillsammans med en erfaren kollega som startat sitt yrkesliv som förskollärare. Vid den tiden talades det inte om barnperspektiv eller barnsamtal i någon större omfattning. Genom sitt sätt att möta barn, lade hon grunden till att tänka kring barn, prata med dem och sätta värde på det som de sa.

Därefter har intresset stannat kvar i barnavårdsarbetet inom socialtjänsten, som socialsekreterare, utvecklare, utbildare och arbetsledare.

Vad säger barnen?

Upplever barn och föräldrar att barn är delaktiga inför och samtycker till den insats socialtjänsten beviljat dem? I vår undersökning vill vi söka mer kunskap om detta. Har de senaste årens diskussioner om ett stärkt barnperspektiv bidragit till förändringar i socialtjänstens sätt att möta barnen i beslutsprocessen? Vi vill söka lärdom från barn om hur de själva ser på sin delaktighet och hur deras föräldrar ser på barnens delaktighet. Genom vår uppsats vill vi bidra till att öka kunskapen om barnets upplevelse av delaktighet i utredning som leder fram till ett beslut om en insats och om hänsyn tas till barnets vilja.

Vår ståndpunkt är att barnets samtycke har betydelse för att barnet och familjen skall få rätt insats. Barnets delaktighet är en förutsättning för att barnet kan ge sitt samtycke till insatsen.

TACK !

Ett särskilt tack till de som har medverkat och låtit sig intervjuas. Uppsatsen har berikats av era berättelser. Vi har skrivit om er och era berättelser i andras namn, så att det inte skall avslöjas vilka ni är. Ett särskilt tack till L N som mycket hjälpsamt tog vår förfrågan på allvar och förmedlade kontakten till våra intervjupersoner. Även tack till er som försökte men där vi inte fick något ”napp”. Det är tanken som räknas!

Också tack till vår handledare, Dolf Tops, som har hjälpt oss genom att vara lagom sträng för att hålla oss på spåret och som varit mycket engagerad och intresserad av vårt arbete. Sådant hjälper!

”När man inte vet kan man känna en konstig känsla i magen. Man glömmer inte frågan, man kan tänka på den mycket.” Andreas – sju år

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

<u>FÖRORD</u>	3
<u>1. INLEDNING</u>	7
<u>1.1. PROBLEMFÖRMULERING</u>	7
<u>1.2. SYFTE</u>	9
<u>1.3. FRÅGESTÄLLNINGAR</u>	10
<u>2. METOD</u>	11
<u>2.1. INTERVJU SOM FORSKNINGSMETOD</u>	11
<u>2.2. BARNINTERVJU SOM FORSKNINGSMETOD</u>	12
<u>2.3. BARNINTERVJU</u>	12
<u>2.4. VALIDITET OCH RELIABILITET</u>	13
<u>2.5 URVAL</u>	14
<u>2.6. BORTFALL</u>	15
<u>2.7. AVGRÄNSNING</u>	17
<u>2.8.UNDERSÖKNINGSGRUPP</u>	17
<u>2.9. INTERVJUERNA</u>	17
<u>2.10. ETISKA ÖVERVÄGANDEN</u>	18
<u>3. BARNPERSPEKTIV</u>	22
<u>3.1. SOCIALT ARBETE</u>	22
<u>3.2. DET SOCIALA ARBETETS FÖRHÅLLNINGSSÄTT TILL BARN I SOCIALTJÄNSTEN</u>	23
<u>3.3. BARNETS BÄSTA</u>	24
<u>3.4. BARNES RÄTT ATT KOMMA TILL TALS</u>	25
<u>3.5. BEGREPP</u>	26
<u>3.5.1. Barnperspektiv</u>	26
<u>3.5.2. Delaktighet</u>	27
<u>3.5.3. Samtycke</u>	27
<u>3.5.4. Barnutredning</u>	28
<u>4. TEORI</u>	29
<u>4.1. PERSPEKTIV, MAKT OCH ATTITYDER</u>	29
<u>4.2. NIVÅER</u>	30
<u>4.3 TOLKNINGSFÖRETRÄDE OCH RÖSTER</u>	30
<u>4.4 TEKNIK OCH MORAL</u>	31
<u>4.5 KOMMUNIKATION</u>	31
<u>4.6 LÅNADE DISCIPLINER</u>	32
<u>4.6.1. Sociologin</u>	33
<u>4.6.2. Psykologin</u>	33
<u>4.6.3. Feminism</u>	33
<u>4.7. SAMMANFATTNING – TEORI</u>	34
<u>5. TIDIGARE FORSKNING</u>	35
<u>5.1. ATT TALA MED BARN ÄR EN KONST MEN ATT VERKLIGEN LYSSNA ÄR EN SVÅRARE KONST.</u>	35
<u>5.1.1. Piaget</u>	35
<u>5.1.2. Sanning</u>	36
<u>5.1.3. Kommunikation</u>	37

<u>5.2. BARN DELAKTIGHET OCH SAMTYCKE INOM SOCIALTJÄNSTEN</u>	37
<u>5.3. BARN RÄTT ATT KOMMA TILL TALS.</u>	38
<u>5.3.1. Dilemman</u>	39
<u>5.4. BARN DELTAGANDE I RÄTTSPROCESSEN</u>	40
<u>5.5. BARNPERSPEKTIV UR SOCIALARBETARENS SYNVINKEL</u>	41
<u>5.6. SAMMANFATTNING AV TIDIGARE FORSKNING</u>	41
<u>6. BBiC - BARN BEHOV I CENTRUM</u>	42
<u>6.1. BBiC OM KOMMUNIKATION MED BARNET</u>	43
<u>6.2. TRIANGELN – GRUNDEN I BBiC</u>	43
<u>7. REDOVISNING AV UNDERSÖKNINGEN</u>	45
<u>7.1. INLEDNING - REDOVISNING AV UNDERSÖKNINGEN</u>	45
<u>7.2 BARNETS DELAKTIGHET OCH SAMTYCKE - INTERVJUPERSONERNAS BERÄTTELSE</u>	45
<u>Intervjun med Sara, 8 år</u>	45
<u>Intervjun med Jenny, 11 år</u>	46
<u>Intervjun med Andreas, 7 år</u>	47
<u>Intervjun med Simon, 13 år</u>	48
<u>7.3. FÖRÄLDRARNAS UPPFATTNING OM BARNETS DELAKTIGHET OCH SAMTYCKE –</u> <u>INTERVJUPERSONERNAS BERÄTTELSE</u>	48
<u>Intervjun med Jennys mormor, som också är familjehemsmamma</u>	48
<u>Intervjun med Andreas mamma</u>	49
<u>Intervjun med Simons mamma</u>	50
<u>8. ANALYS</u>	52
<u>8.1. KATEGORISERING AV UNDERSÖKNINGEN</u>	52
<u>8.2. SVAR I UNDERSÖKNINGEN</u>	52
<u>8.2.1 Delaktighet</u>	53
<u>8.2.2. Samtycke</u>	55
<u>8.2.3. BBiC</u>	56
<u>8.3. SLUTSATSER</u>	57
<u>9. DISKUSSION</u>	58
<u>REFERENSER</u>	60
<u>BILAGOR</u>	62
<u>BILAGA 1 ANSÖKAN OM TILLSTÅND FÖR FORSKNING TILL HELSINGBORGS STAD, SKOL- OCH</u> <u>FRTIDSNÄMNDEN.</u>	62
<u>BILAGA 2 TILLSTÅND FÖR FORSKNING AV HELSINGBORGS STAD, SKOL- OCH</u> <u>FRTIDSNÄMNDEN</u>	62
<u>BILAGA 3 BREV TILL BARN</u>	62
<u>BILAGA 4 BREV TILL FÖRÄLDRAR</u>	62
<u>BILAGA 5 SVARSFORMULÄR</u>	62
<u>BILAGA 6 SAMTALSSTRUKTUR</u>	62
<u>BILAGA 7 INTERVJUGUIDE – BARN</u>	62
<u>BILAGA 8 INTERVJUGUIDE – FÖRÄLDRAR</u>	62
<u>FÖRKORTNINGAR</u>	62

1. INLEDNING

Socialtjänstens ambition om ett barnperspektiv är ibland svår att leva upp till. Förankringen i barnet som utgångspunkt kan saknas utan att det är avsikten. Kunskap som barnet självt har kanske inte tas tillvara. Det kan medföra att det skrivs utredningar och vård - och behandlingsplaner där det saknas en insikt om barnets kompetens och behov.

1.1. Problemformulering

Konventionen om barns rättigheter antogs av FN:s generalförsamling den 20 november 1989. Sverige ratificerade FN:s barnkonvention efter beslut i riksdagen den 21 juni 1990 utan att reservera sig på någon punkt. Den 1 februari 1996 beslutade regeringen att tillsätta en kommitté för att klarlägga hur Barnkonventionens anda och innebörd kommer till uttryck i svensk lagstiftning och praxis. Barnkommittén lämnade sitt betänkande 1997 (SOU 1997:116) och andemeningen med bl.a. barns bästa och barns rätt att komma till tals blev inkorporerat i direktiven till socialtjänstens förhållningssätt till barn.

Bestämmelsen i 6 kap 2b §, föräldrabalken (1949:381) (FB) markerar att barnets vilja inte endast är en omständighet att beakta vid bedömningen av barnets bästa utan ibland bör beaktas fristående från bedömningen. Därmed sagt att, i det fall, det är svårt att avgöra barnets bästa, så kan barnet få utslagsrösten. Föräldrabalken ger på så vis den, i svensk lagstiftning, tydligaste skrivningen om barns rätt att komma till tals. Och om att barns vilja skall tillmätas betydelse.

I Socialtjänstlagen (SoL) (2001:435) finns bestämmelser om att barnets inställning ska klarläggas så långt som möjligt och att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad enligt kap 3 § 5, 2:a st. I Socialtjänstlagens portalparagraf kap 1 § 1 gäller principerna om helhetssyn, frivillighet, det förebyggande perspektivet och att den enskildes egna resurser ska tas till vara. Individens delaktighet och egna ansvar skall beaktas.

Socialtjänsten skall också präglas av frivillighet och självbestämmande, kontinuitet, flexibilitet, normalisering, närhet och valfrihet.

Ovanstående principer om bland annat delaktighet och samtycke gäller även för barn. Barn är enligt Socialtjänstlagen kap 1 § 2 människor under 18 år.

Paragrafen innehåller också bestämmelsen om att när en åtgärd rör barn, skall barnets bästa alltid vara det centrala. Vad som är barnets bästa är inte en gång för alla givet. Begreppet är relativt och betyder olika saker för olika människor beroende på hur barnets behov uppfattas av dem. Begreppets innebörd förändras över tid i takt med att ny kunskap växer fram och värderingar i samhället förändras (prop.1996/1997 s 100)

Helsingborgs stad har sedan 2003-01-01 en socialnämnd som ännu, i skrivande stund, inte har formulerat sitt måldokument för socialtjänstens verksamhet. I det tidigare uppdraget, (Skol- och fritidsnämnden i Helsingborgs uppdrag till Barn- och ungdomsstyrelserna, 2001-06-20) som gäller fram till dess att ett nytt har formulerats, framgår att arbetet skall bedrivas i enlighet med gällande nationella och kommunala styrdokument samt FN:s Barnkonvention. Helsingborgs stad deltar sedan 2000-01-01 i Socialstyrelsens projekt Barns Behov i Centrum (BBiC).

Detta har betydelse eftersom projektet styrs av socialtjänstens mål och uppdraget utgår från de grundläggande principer och värderingar som uttalas i Barnkonventionen och Socialtjänstlagen. Det arbete som bedrivs inom socialtjänsten i Helsingborg ska utgå från projektets principer. Socialtjänsten ska utforma alla delar av sin verksamhet så att människor i mötet med verksamhetens företrädare skall uppleva att de bemöts på ett respektfullt sätt, att de ges möjlighet att delta och påverka utformandet av hjälp/bistånd genom att underteckna en tydlig och begriplig arbetsplan och att de uppfattat grunderna för ett beslut.

Kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och det skydd som de behöver (SoL 2 kap 2 §). Ett dilemma, ofta talat om men kanske inte så reflekterat, är trycket på socialarbetarna att göra något för barn som, av andra, uppfattas att behöva hjälp. När andra, professionella och/eller privata personer känner sig maktlösa och hjälplösa vänder man sig till socialtjänsten med önskan och begäran om insats för barnet. Information om barnet har kommit från vuxna och redan i samma stund som socialarbetaren lyssnar på berättelser om barnet, formas en bild av barnets situation. Detta sammantaget med synpunkter på vad som behöver ändras, gör att socialarbetaren påbörjar en tanke om vilken insats som kan behövas. Socialsekreterarna och deras arbetsledare försöker tidigt anpassa klienternas behov till de resurser som socialtjänsten faktiskt har. Fokus styrs mot vad familjen behöver av socialtjänstens utbud av insatser (Marklund 2003). Något måste alltså göras och den mödosamma och kanske också smärtsamma process som det innebär att stå emot andra

och ägna sig åt och lära känna barnet är en svår uppgift för den enskilde socialarbetaren. Barnet blir ett objekt i ett spänningsfält och socialarbetarnas kontext kanske låser sig så att de inte blir effektiva för den kompetens och de möjligheter de har för en informations- och förändringsprocess.

Barnperspektivet i socialtjänsten är ett omdiskuterat, svårdefinierat och nytt begrepp som prövas alltmer. Numera är det en självklarhet i lagstiftarens mening och i praxis att socialarbetare ska inta och arbeta utifrån ett barnperspektiv. Samtidigt som begreppet har blivit allt mer självklart att använda inom socialtjänsten har det mer och mer framkommit vilket svårdefinierbart och mångtydigt begrepp detta handlar om. Vad innebär det att ha ett barnperspektiv? Betyder det att man alltid ställer sig på barnets sida i alla frågor, att man tillvaratar deras intresse i första hand eller betyder det att barnet alltid ska få komma till tals? Ska barn få bestämma över sin egen situation eller till och med bestämma över mer än enbart sin egen situation?

Professorn i socialt arbete, psykologen Gunvor Andersson har intresserat sig för och forskat om barnens ställning inom socialt arbete (Andersson 1996,1998, 2000, 2001). Hon har i de flesta av sina rapporter dragit slutsatsen att barn inte är delaktiga i den process som försiggår om dem inom socialtjänsten. Barnen är oftast inte klara över varför insats givits dem, hur länge den skall pågå och målet med insatsen.

Inom praktiken upplever socialarbetare att man inte har den kunskap och de instrument och tekniker som behövs för att kunna samtala och samarbeta med barn som behövs för ett barnperspektiv (SoS 2001).

Utifrån principerna i FN:s Barnkonvention, Socialtjänstlagen och BBiC kan man undra över om barnen märker av intentionerna och ambitionerna om att de skall bli lyssnade på, berättade för och samarbetas med i de utredningar och de insatser som görs om och för dem. Märker de av att de skall vara delaktiga i beskrivningen av deras livssituation, i samtal om förändringar och om hur dessa förändringar skall vara utformade och vad de skall leda till?

1.2. Syfte

Att undersöka om barnen har känt sig delaktiga och gett sitt samtycke i en utredning som har lett till ett beslut om en insats.

1.3. Frågeställningar

Upplevde barnen att de var delaktiga i utredningen, beslutet och insatsen?

Fick barnen vara med och bestämma om vilken insats som skulle ske?

Gav barnen sitt samtycke till den beslutade insatsen?

2. METOD

2.1. Intervju som forskningsmetod

Intervjun som forskningsmetod har varit ifrågasatt och från en positivistisk utgångspunkt med krav på objektiva data som är inter- och intrasubjektivt producerbara tillika kvantifierbara kan den inte duga som underlag för vetenskapliga upptäckter. Men i takt med att det fenomenologiska synsättet med den hermeneutiska förståelseformen gjort framsteg för rumsren forskning, har intervjun som forskningsmetod blivit alltmer accepterad.

Någon teori för den psykologiska intervjun finns dock inte. Anledningen till detta kan vara att intervjun uppfattas som en mänsklig aktivitet så komplex och varierande att det inte är möjligt att utveckla någon generell teori om intervjun (Kvale i Starrin och Renck i Svensson och Starrin 1996).

När man använder sig av den kvalitativa intervjun som forskningsmetod är avsikten att man skall kunna upptäcka företeelser, egenskaper eller innebörder. Den förkunskap, som är nödvändig för att definiera syftet med undersökningen, behöver parkeras ett tag för att vi skall kunna vara fria i att lyssna på de svar vi får. Att vara kunnig på samma gång som att vara naiv är en bra förutsättning för att få reda på saker som man inte visste om, tillika att kunna tala ”med bönder på bönders språk och med de lärde på latin”. Genom intervjuer med barn och deras föräldrar kommer vi att lära oss något om både hur det fungerar och om hur det bör vara. Intervjuerna ger undersökningen både bredd och djup.

Vårt försök till en induktiv, explorativ ansats stångades mot den förkunskap/fördom vi har om socialt arbete med barn. Lyssnade vi neutralt på svaren fick? Försökte vi lägga ord och tolkningar i barnens/de vuxnas mun? Rättade vi dem när de ”svarade fel”. Vi kan inte svara på det mer än att när vi skrev ut de bandade intervjuerna, så skrev vi varje ord, pust och tystnad. Därefter försökte vi kritiskt granska hur vi genomfört intervjuerna. Och visst kan vi i vissa fall se att vi varit ledande men vi kan också se att vi ”hållit i oss”.

Vår metod kan inte generaliseras i statistisk mening men det innebär inte att den kunskap som kommer fram saknar räckvidd utanför de just studerade fallen. Kunskap om det specifika materialet ger möjligheter att generalisera i den meningen att man uppfattar likheter i nya och obekanta sammanhang.

2.2. Barnintervju som forskningsmetod

Att försöka lyssna på barnen från deras horisont, att ta till sig deras värld, gör att det ställs stora krav på barnintervjun som forskningsmetod. Att finna andra informationer om barnens perspektiv är inte möjligt. Läser man akter, journal så finner man barnens berättelser översatta och tolkade av t ex socialarbetare, läkare, lärare och andra professionella.

Hur kan man då tänka omkring barnintervjun som forskningsmetod?

Maktobalansen, beroendeförhållandet mellan barnet och den vuxne intervjuaren betyder att det är av avgörande betydelse att intervjun är strukturerad och öppen. Intervjuaren har sin plan genomtänkt på vuxnas vis och behöver göra sig fri och beredd på att följa barnets logik och associationer och samtidigt ta ansvar för att få belyst de frågor undersökningen handlar om. Om man kan se barnet som medforskare, inte som undersökningsobjekt, kan man kanske få barnets perspektiv beskrivet på barnets vis. Det handlar inte om att titta in i barnets huvud utan om att titta ut på världen med barnets ögon (Pramling 1989).

Begriplighet, tydlighet och att visa att barnet är huvudpersonen, ”den viktiga”, är en förutsättning för att en dialog kan komma till stånd. Den kanske svåraste uppgiften är att förhålla sig till barnet på sådant sätt att barnet kan känna sig tryggt i att det är barnets berättelse som är intressant. Barn växer upp med förväntningar ifrån vuxna, t ex föräldrar, förskollärare, läkare, sköterskor, socialarbetare på att de skall vara duktiga och prestera bra resultat och rätt svar.

2.3. Barnintervju

I intervjusituationen vill vi att barnet skall säga det som faller henne/honom in. Hur kan vi då skapa den fria platsen för barnet att uttrycka sina tankar och känslor? Vårt förhållningssätt kan hjälpa oss. Att med vårt kroppsspråk och språk visa på att vi inte är värderande, otåliga, tillrättavisande eller missnöjda utan att vi i alla stunder under intervjun är uppriktigt intresserade av allt barnet kan och vill förmedla till oss. Uppmuntran till att berätta, inte beröm för vad som sägs är en tumregel. Återfråga när vi inte förstår visar på respekt för barnet, att vi verkligen vill veta. Innehållet och på det sätt intervjuerna är upplagda bör vara anpassade till barnets ålder och livssituation. Vardagsliv och familjerelationer är förhållanden som ligger barn nära och som man kan samtala om.

Gunvor Andersson (1998) har reflekterat över hur man som forskare kan förhålla sig till barnet i en forskningsintervju och hon summerar

att bekräfta barnet genom verbala eller icke verbala beteenden, som har manifest innehåll

men som uppmärksammar barnets ansträngning, uttrycker empati eller visar att intervjuaren lyssnar och förstår, stimulerar barnet att fortsätta

att ge beskrivande kommentarer, som inte är värderande utan enbart beskriver vad barnet gör just nu eller uttrycker med kroppsspråk, kan hjälpa till att hålla kvar barnet vid ämnet och samtidigt visa att intervjuaren accepterar barnets beteende

att ge reflekterande påståenden betyder i princip att (eventuellt selektivt) repetera vad barnet nyss sagt, med samma synonyma ord, för att visa att intervjuaren är intresserad och för att ge barnet möjlighet att bekräfta eller korrigera och förklara vidare

att ställa klara, entydiga och öppna frågor, som kan följas upp med "hur?" eller "vad gjorde du/han/hon då?" men inte med "varför?"

att uppmana barnet att berätta är det mest direkta sättet att be om information men är enbart lämpligt när det gäller mycket konkret information eller någon konkret aktivitet

att ge summerande kommentarer, kortfattat beskriva vad intervjuaren nyss hört från barnet, kan både ge tillfälle till att kontrollera att allt är rätt uppfattat och att summera för att gå vidare med ett ämne, som inte tillräckligt utforskats.

2.4. Validitet och reliabilitet

Omkring barnintervjuns validitet och reliabilitet resonerar Pramling (1989) med hänvisning till Piaget (1975). Enligt denna ligger validitetens kärna i forskarens skicklighet att "skilja bort agnarna från vetet", d v s skilja ur barns genuina tankar från dem som är uttryck för något annat. Han menar att man måste sortera bort svar som består av fantasi, de svar som uppkommit på måfå, eftersom barnet kanske är ointresserad, eller barnet kanske försöker tillfredsställa intervjuaren. Barns genuina svar, menar han, är de som frigörs efter reflektion eller som barn ger spontant eftersom de tidigare reflekterat på det hela. Validiteten kan diskuteras i form av rimligheten i det barn säger, d v s "kan barn tänka såhär, eller är det bara en fras barnet tagit till sig från vuxna?"

Vad det gäller reliabiliteten tänker Pramling att man kan dra nytta av den forskning som gjorts om vuxnas tänkande, t ex genom att en medbedömare med beskrivningskategorierna som utgångspunkt kategoriserar ett antal intervjuer. Reliabiliteten ses då som en fråga om i vilken utsträckning någon annan än forskaren kan kategorisera utsagor med hjälp av riktlinjer för kategorisering. Frågan är om denna undersökning hade fått samma eller liknande resultat enligt detta tankesätt om någon annan hade kategoriserat och tematiserat intervjuerna?

Den enda möjligheten för vår del att visa på validitet och reliabilitet är att beskriva hur vi gjort och genom att redovisa tidigare forskning.

2.5 Urval

Avsikten var att intervjua fem barn i åldrarna åtta till tolv år och deras föräldrar, som under det senare halvåret 2002, efter utredning, fått beviljat insatser i öppenvård inom socialtjänsten. Bedömningen var att det är lättare för barnen och föräldrarna att komma ihåg beslutsprocessen innan insatsen verkat under för lång tid. Barnen skulle ha utretts och beviljats insatser av socialsekreterare anställda på Barn- och ungdomsstyrelsen Norr, i Helsingborg. För de barn som fått en öppenvårdsinsats riktade till sig fanns det en möjlighet att de hade varit delaktiga och gett sitt samtycke eftersom vårt antagande var att de skulle vara helt involverade. Direktriktade öppenvårdsinsatser var lämpliga utifrån antagandet att frågeställningen enklare skulle utkristallisera sig i de sammanhang då inte separation från föräldrar föreligger.

Hur skulle vi få kontakt med barn och föräldrar för intervjuer? Vi började med att söka tillstånd hos Skol- och fritidsnämnden i Helsingborg (se bilaga 1), för att få lov att genomföra undersökningen och därmed hämta sekretessbelagd information ur register och i kontakt med socialsekreterare. Då tillståndet beviljats (se bilaga 2), sökte vi i socialregistret och en sammanställning om 23 barn i åldern åtta till tolv år som hade fått en insats beviljad senast från ett halvår tillbaka, perioden 1 juli 2002 till 31 december 2002 erhöles. Planeringen var att skicka ut brev (se bilaga 3, 4 och 5) till dessa barn och föräldrar med förfrågan om deltagande i undersökningen. Breven innehöll information till barn och föräldrar, tillstånd från nämnden och en svarstalong med frankerat svarskuvert för de som ville delta. Breven hade varit ute på remiss hos barn och vuxna inom vår bekantskapskrets.

Registersammanställningen kom att användas på annat sätt än vi från början tänkt. Vi vände oss till de socialsekreterare som stod antecknade som vårdansvariga för barnets insats. Barn och föräldrar skulle kunna bli mer intresserade av att vara med i undersökningen om förfrågan förmedlades av deras socialsekreterare.

Vi besökte två socialsekreterargrupper och informerade om undersökningen.

Socialsekreterarna var positiva till att hjälpa till och de vidarebefordrade sammanlagt 17 brev. Informationen lämnades till barn och föräldrar, personligt eller per post. Det lämnades till

varje socialsekreterare att bedöma vad som kunde vara lämpligt. Vi valde att överlämna detta avgörande till socialsekreterarna eftersom de har kännedom om de berörda.

Av de utskickade 17 breven kom svar från ett barn och en mamma om att de ville vara med i underökningen och ett från en mamma om att de inte ville vara med.

Första träffen med socialsekreterare var 7 januari 2003, andra träffen 21 januari 2003. I mitten av februari hade inget svar kommit och tankar om andra kontaktvägar tog form. Som av en händelse kom vi att tala med en socialsekreterare som arbetar med gruppverksamheter för barn. Vi bad henne att kontakta barn och föräldrar och fråga dem om de kunde tänka sig att bli intervjuade enskilt för vår undersökning. Intervjutider lämnades och socialsekreteraren förmedlade kontakt så att fyra barnintervjuer och tre förälderintervjuer kunde genomföras under mars månad. Två av föräldrarna är mammor och en är mormor, tillika familjehemsmamma. För ett av barnen genomfördes inte förälderintervju beroende på tidsmässiga och praktiska skäl. Ytterligare en intervju var planerad men genomfördes inte med hänvisning till sjukdom. En av intervjuerna härrörde från de, genom brev, tidigare utskickade förfrågningarna.

Eftersom det var svårt att komma i kontakt med intervjupersoner, beslöt vi att intervjua två familjehemsplacerade barn. Barnen hade bott i sina respektive familjehem under en längre tid och den beviljade insatsen och beslutet om insats var inte föranlett av själva separationen ifrån föräldern och därmed inte med placeringen som sådan.

Av samma anledning vidgades åldersgruppen.

Sammanfattningsvis består urvalet av fyra barn, två flickor och två pojkar, i åldrarna 7-13 år som av Barn- och ungdomsstyrelsen Norr i Helsingborg beviljats insats i öppenvård under tiden 1 juli till 31 december 2002, och barnens mammor och en familjehemsmamma/mormor.

2.6. Bortfall

Det visade sig vara svårt att komma i kontakt med barn som kunde intervjuas.

Utgångspunkten var 23 barn som uppfyllde de uppställda kriterierna. Av dessa kunde socialsekreterarna av olika anledningar ta bort sex som inte längre var aktuella på grund av att insatsen inte hade blivit av i den form det var tänkt. Sammanlagt förmedlades 17 brev med information via socialsekreterare och av dessa gavs två svar. Då svaren dröjde togs kontakt

med ytterligare en socialsekreterare med ansvar för barngruppsverksamhet. Denna socialsekreterare kontaktade fyra barn och deras förälder/föräldrar per telefon och frågade om dessa ville delta i undersökningen. Alla fyra accepterade och tre barn av fyra kom på avtalade tider tillsammans med en av sina föräldrar.

Bortfallet ger anledning att ställa frågor kring valet av sätt att komma i kontakt med intervjupersoner. Det är möjligt att en direktkontakt med vårdnadshavarna till de barn som fått insatser hade underlättat och bidragit till att fler hade kunnat tänka sig att delta i undersökningen. Personerna hade då givits möjlighet till att direkt ställa frågor kring undersökningen, undersökningens syfte och hur den ska användas. Den personliga kontakten hade kunnat möjliggöra ett förtroende och skingrat eventuell oro för att bli granskad.

En annan orsak till bortfallet skulle kunna vara att det genom att kontakten förmedlades genom socialsekreteraren inte tillräckligt tydligt framgick att undersökningen inte ingår i socialtjänstens arbete. De barn som nyligen har beviljats en insats har varit föremål för utredning. Utredningen kan ha inneburit ett ifrågasättande av föräldern/föräldrarna. Om informationen angående undersökningen inte ha getts tillräckligt tydligt kan det ha uppfattats som socialtjänstens egen undersökning och föräldrarna kan ha påverkats av tidigare negativa erfarenheter av socialtjänsten.

Hade bortfallet blivit mindre om vi sökt direktkontakt med barn och föräldrar, om vi varit mer tydliga omkring att det var en undersökning, fristående från socialtjänsten? Betydde det faktum att förfrågan förmedlats genom socialsekreterare att det inte blev tydligt att detta var en fristående undersökning? Kan det vara så att breven med frågan om delaktighet och samtycke i och för utredning inte gick att besvara jakande? De personer vi faktiskt fick intervjua, informerade om att de inte hade kännedom om att de ingått i en utredning.

Kan det vara så att processen med att få vårdnadshavares och barns uttryckliga skriftliga samtycke till att medverka kan vara hindrande? Många av de barns situationer det forskats på är familjehemsplacerade. Fråga är om det är lättare att få samtycke till att intervjua barn som är familjehemsplacerade?

Hur stor betydelse bortfallet har för undersökningens resultat kan vi inte veta. Kanske kan man få mer kunskap om detta i takt med att forskning om barns delaktighet görs i större utsträckning än hittills.

Vi träffade inga pappor i undersökningen och vi har inte givit oss in på att fundera över orsakerna till detta.

2.7. Avgränsning

Vi har valt att intervjua de barn och föräldrar som ingen av oss i egenskap av handledare och metodutvecklare/arbetsledare kommit eller kommer att komma i kontakt med. Vi vill vara så öppna som möjligt för den information barnen ger oss.

Om något av barnen som var aktuella för intervju hade varit känt för oss tidigare av någon anledning hade vi avstått från intervjun med detta barn. Omfattningen av antalet intervjupersoner har vi fått anpassa efter tillgången. Efter att ha fått hjälp av en socialsekreterare med att hitta intervjupersoner, bedömde vi att antalet intervjuer fick vara tillräckligt. Av tidsmässiga skäl var det heller inte längre möjligt att fortsätta söka efter fler intervjupersoner.

Undersökningen fokuserar på barns delaktighet och med den utgångspunkten har intervjuer med barn blivit det naturliga valet. Ett genomförande av undersökningen utifrån dokumentation och aktstudier hade inte uppnått syftet eftersom utgångspunkten är barns upplevelse av delaktighet.

Genom att intervjua socialsekreterare hade vi kunnat beskriva deras uppfattning om barnets delaktighet. Det hade däremot inte besvarat syftet och undersökningen hade inte fått fram kunskap direkt från barnen om deras syn på sin delaktighet.

2.8. Undersökningsgrupp

Fyra barn har intervjuats. De har under det senare halvåret 2002 fått öppenvårdsinsatser beviljade inom Barn- och ungdomsstyrelsen Norr i Helsingborg. Barnen är sju, åtta, elva och tretton år gamla, två flickor och två pojkar. Tre barn har ingått i en barngruppsverksamhet. Ett barn har fått insatsen kontaktfamilj beviljad.

Två föräldrar och en mormor/familjehemsmamma har intervjuats.

2.9. Intervjuerna

Inledningsvis ville vi att vår empiri skulle utgå från barnintervjuer. Under processen har vi ändrat oss till att även vilja intervjua barnens föräldrar eftersom vi bedömt det som nödvändigt för att få barnens berättelse i rätt sammanhang.

Med utgångspunkt från vårt syfte har vi valt öppna, kvalitativa intervjuer som metod för att söka ny kunskap genom beskrivningar av barns upplevelser omkring beslutsprocessen med tanke på delaktighet och samtycke.

Alla, som deltagit, i intervjuerna, har fått frågan om var intervjun skall ske. Två barn och deras mammor intervjuades i sina hem, ett barn och hennes mormor/familjehemsmamma intervjuades i socialtjänstens lokal. Ett barn intervjuades i sitt familjehem.

Intervjuerna inleddes med en gemensam information till barnet och den vuxne tillsammans. Vi presenterade oss, undersökningen och dess syfte. Information om att det var frivilligt att delta, att vi har tystnadsplikt, om att deltagaren uppmanas att fråga om något är oklart och om hur intervjun går till, gavs. Vi berättade att vi ville spela in intervjuerna på band för att bättre komma ihåg deras svar och våra frågor och att bandet skulle förstöras när vi sammanställt vad som kommit fram i undersökningen (se bilaga 6). Vi förhörde oss om de ville ta del av rapporten. Ett barn, Simon 13 år, ville ha utskrift av intervjun och det har han fått. En mamma, familjehemsmamman, mormor/familjehemsmamman och Simon och Sara ville ha rapporten när den är klar. Informationssamtalet varade ca 20 minuter.

I alla intervjuer, utom en, intervjuades barn och mamma (för ett barn mormor/familjehemsmamma) parallellt och var för sig. För det barn, där endast barnet intervjuades, satt familjehemsmamman med i början av intervjun och efter en stund satte hon sig i ett angränsande rum.

Alla intervjuer, utom för ett barn, spelades in på band. Det barnet intervjuades med stöd av anteckningar eftersom hon inte ville spelas in på band. Vi skiftades om att intervjua barn och vuxna för att vi båda skulle få inblick i och kunskap om både barn- och vuxenperspektiv på våra frågeställningar. Intervjuerna genomfördes med stöd av intervjuguide (se bilaga 7 och 8) och de varade ca en halvtimme var. Efter intervjun, innan vi skildes, samlades vi och avslutade gemensamt.

2.10. Etiska överväganden

Att använda människor, och då i synnerhet barn, i forskningssyfte kan framstå som känsligt. Samtidigt är det så att om vi inte, i den mer fria situationen som en forskningsprocess är, tillgodogör oss information ifrån dem det gäller, så kan vi inte få ny kunskap. Den

information vi får i andra hand är filtrerad genom betraktarens ögon. Så kommer det också att vara genom våra forskarsinnen, men vi undviker ytterligare ett omskrivningsled i informationsinhämtandet.

Kan ett barnperspektiv förmedlas genom vuxna föräldrar, socialarbetare med flera? Vi är tveksamma och den tveksamheten gör att vi vill gå direkt till dem det handlar om, i detta fall barnen, för att höra deras uppfattning. Skälet till att också involvera föräldrarna är att vi genom dem får ett sammanhang i barnets berättelse. Föräldrar har ansvar och är viktiga för barnen och har ett självklart intresse för vilka situationer barnen deltar i.

Vad det beträffar barnets och föräldrarnas eget val och ställningstagande till att vara med i undersökningen, är det oerhört viktigt att vi formulerar oss korrekt och begripligt då vi ber dem att vara med. Autonomprincipens grund om respekt för deras förmåga till autonomi och integritet ställer stora krav på informationen vi ger.

Vi har funderat mycket omkring formen, intervjuerna. Hur skall de läggas upp så att barnen kan känna att deras synpunkter och då också de själva används för ett syfte som kommer dem och/eller andra barn tillgodo? Tanken med att höra med barnen är ju att få fram barnperspektivet. I stället för, som det är nu, att om makten, inflytandet över livssituationen ändras så flyttas den från föräldrarna till socialtjänsten, inte till barnen.

Kan man dra in barn i en förändringstanke om makt utan att väcka förhoppning om förändringar? Är detta i enlighet med godhetsprincipen och gör denna undersökning mer nytta än skada? Vi ger barnen möjlighet att prata om de upplevelser de haft i samband med utredning och beslut. Barnet blir uppmärksammat och så vitt vi kan bedöma är detta till gagn för barnet.

En aspekt, som är knepig, är den situation som kan uppstå om vi som forskarstudenter, får information genom barnet om en livssituation, som skulle föranlett en utredning med eventuell insats i det fall vi hade talat med barnet såsom företrädare för socialtjänsten. Forskare/studenter har inte anmälningsplikt enligt Socialtjänstlagen kap 14 § 1 så som alla andra som möter barn i sin yrkesverksamhet har. Även om vi presenterar oss som forskarstudenter för barnet så, genom att vi intresserar oss för barnet i socialtjänstens kontakt med barnet, kan barnet ha en föreställning om att vi kan/vill hjälpa till. Vilket vi också vill,

men just nu och här på det sättet att vi vill ha barnets hjälp att få den information vi tycker att vi behöver för att förändra/utveckla barnets status i socialtjänstens arbete.

Sekretess gäller, enligt Sekretesslagens 7 kap 4 §, inom socialtjänsten för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den enskilde eller någon honom närstående lider men. Erhåller myndighet i sin forskningsverksamhet från annan myndighet uppgift som är sekretessbelagd där, gäller sekretessen också hos den mottagande myndigheten enligt Sekretesslagens 13 kap 3 §. Vårt förhållningssätt var att vi skulle höra med barnet om han eller hon har någon att vända sig till. Om så inte är fallet tänkte vi att vi kunde vi erbjuda och hjälpa barnet till en kontakt med socialtjänsten. Förhållningssättet till föräldrarna skulle få avgöras med hänsyn till vad barnet har berättat.

Inte i någon av intervjuerna kom det uppgifter som föranledde oss att gå in i ovanstående aspekter. Vi antar att detta beror på att vi strukturerade intervjuerna omkring våra frågeställningar och att de funderingar vi fick omkring barnens livssituation hade sitt ursprung i våra förflutna och nuvarande positioner inom socialt arbete. Vi diskuterade med varandra omkring några informationer vi fått ”mellan raderna” men kom gemensamt fram till att de kunde och fick lämnas åt sidan.

Det är inte okomplicerat att involvera barn i forskning. Ibland kan barn inte överblicka konsekvenserna av att ge information. Den strukturerade öppna frågeguiden var till hjälp att fokusera på samtal med barnen om deras upplevelse om delaktighet och samtycke. Trots detta uppstod dilemmat om något barn blivit manipulerat till att delta.

När nu intervjuerna skulle handla om delaktighet och samtycke blev processen parallell. I ett fall visste barnet inte något om att socialtjänsten hade kontakt med hans mamma för en insats som skulle komma att beröra honom. Var det ett övergrepp att intervjua honom? Vi rådgjorde med varandra under informationssamtalet, i sittande session och förklarade så gott vi kunde för honom att vi ville intervjua honom om vad barn är med och bestämmer om. Frågan var allmänt upptagen i vår intervjuguide. Det blev mer begripligt att förklara vårt syfte med våra frågor då. Pojken var alltmer intresserad av vad vi talade om under informationssamtalet och bedömningen gjordes att han var villig att delta. Frågan var om vi lockade honom att delta

genom att vi berättade och visade att vi skulle genomföra intervjun genom bandinspelning och i samband med det ökade hans intresse för vad vi hade att säga. Det är inte möjligt att uttala sig bestämt om hur det var men vi upplevde inte att vi tvingat och/eller lurat honom in i intervjusituationen.

För denna pojks mamma var besöket inledningsvis accepterat på ett missförstånd om att vi var socialtjänstrepresentanter. Det var lättare att förklara för mamman att vi ville intervjua henne och hennes pojke omkring socialtjänstens utredning. Denna mamma önskade bud till socialtjänsten om att hon ville få den insats hon var beviljad eftersom den hade ännu ej kommit igång. Vi framförde detta till ansvarig socialsekreterare.

De andra barnen uppfattades vara mer förberedda på att någon skulle intervjua dem omkring den insats de fått av socialtjänsten.

3. BARNPERSPEKTIV

Hur samhället och vuxna förhåller sig till barn är kulturellt och historiskt betingat.

Samhällsutvecklingen går så snabbt framåt, så att det som vuxen, ej går att jämföra med sin egen barndom. T ex skulle man skämtsamt kunna säga att de vuxnas förhållningssätt till barn under 1950-talet, var att vara amatörpolis, under 1970-talet att vara amatörterapeuter och under 1990-talet att vara amatörproduktutvecklare.

Långt tillbaka, till närmare vår tid, har vi sett på barn som en miniatyr av en vuxen. Man har utgått från hur vuxna känner och tänker, framförallt att vuxna känner och tänker åt barn och vet deras och samhällets bästa med beredskap för att bli välartade vuxna. (Nelson 1997)

Teoribildning, forskning och politisk debatt om barn och familj har tidigare fokuserats på vuxna och på familjebegreppet som helhet. Barndomsbegreppet har inte varit på forskningsarenan mer än under senare årtionden. I en undersökning ”Childhood as a social phenomenon” fastslår dock den danske sociologen Jens Qvortrup att det är både möjligt och fruktbart att ta barndomen på allvar som forskningsområde inom sociologin, men att barndomen tidigare marginaliserats i vårt samhälle där vuxenåldern ansetts ha haft överlägset värde (Andersson 2000).

3.1. Socialt arbete

Med Socialtjänstlagen (1980: 620) stadfästes ett nytt förhållningssätt för socialtjänstens roll i förhållande till samhällets service och förebyggande arbete och för enskildas hjälp i utsatta situationer. Något barnperspektiv var det inte tal om. I en enda skrivning nämns något om den unges inställning och det gäller då samtycke eller inte till vård enligt Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1980: 621) (LVU).

Fram genom olika betänkanden, propositioner och lagregleringar inom de strukturer som reglerar kommunalt socialt arbete så är det inte förrän 1994 (SOU1994: 139) som barnperspektivet förs in. I den finns ett kapitel om barnperspektivet och barns rätt att komma till tals. Första gången barnperspektivet beskrivs i lagtext är genom propositionen ”Ändring i socialtjänstlagen” (1996/97:124). Där förstärks 1§, portalparagrafen med att när åtgärder rör barn skall särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver och ett tillägg görs i § 9 där

det står att när en åtgärd rör ett barn skall barnets inställning så långt det är möjligt klarläggas. Hänsyn skall tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad.

Barnperspektivet följs upp i Socialstyrelsens Allmänna Råd, SOSFS 1997: 15, där begreppen ”barns behov” och ”barns rätt att få sina behov tillgodosedda” diskuteras. Man förhåller sig till barnperspektivet på det viset att när det gäller att inhämta information från barnet och när det gäller att handskas med vad barnet vill, så är det genom uttrycket ”den unge” (s 35 och 82), vilket leder tankarna till äldre barn.

Inför nästa förändring i socialtjänstlagen, nu med propositionen (2000/01:80) som grund, blir lagen omvandlad till en Ny socialtjänstlag och barnperspektivet utökas med att i alla fall där barn placeras utanför hemmet, så skall det finnas en dokumenterad vårdplan. Vårdplanen uttrycker en behovssyn på barn och intentionen är att det blir mer rättssäkert för barnet och vårdnadshavaren om socialtjänsten uttrycker sig tydligt. Fortfarande anges 15-årsåldern, då den unge har talerätt, som incitament för att samtycka till och underteckna vårdplanen.

Barnperspektivet blir tydligare i betänkandet ”Omhändertagen” (SOU 2000: 77 s 99). Där står att socialtjänstens egna intryck av barnet skall beskrivas i utredningen och att det innebär att socialtjänsten måste träffa barnet och bilda sig en uppfattning om barnets upplevelser och vilja. I skrivande stund föreligger ytterligare en proposition för ändring av socialtjänstlagen (2002/03:53) men i den finns inga förstärkta skrivningar om barns delaktighet och samtycke.

3.2. Det sociala arbetets förhållningssätt till barn i socialtjänsten

Fortfarande kan man ställa sig frågor om barns makt, inflytande och delaktighet i socialt arbete. Social barnavård definieras av samhället och av tradition har barnavården ansvar för barn som befinner sig i särskilt utsatta positioner, som riskerar att fara illa, eller som far illa.

Det sociala arbetets dubbla funktion yttrar sig i valet mellan stöd till familjen och ingripande till skydd för barnen. Lagstiftning och individualiseringen av barn i förhållande till familjen har inom socialt arbete lagt allt större vikt vid intressemotsättningar mellan barn och föräldrar. Barns ökade rättigheter och självständiga ställning i förhållande till familjen betyder dock i detta sammanhang inte att barn blivit mer autonoma eller att de fått större rätt att vara med och bestämma vad som är bäst. Det är de vuxna som bestämmer, när föräldrars omsorg för barn sviktar, övergår ansvaret till samhället. Barn kommer inte till tals i sociala utredningar

och de är inte självklart i fokus inom det sociala barnavårdsarbetet och inte heller inom social barnavårdsforskning kommer de till tals som sakkunniga informanter (Andersson 2000).

I en komparativ studie av undervisningen i social barnavård i svensk socionomutbildning och dansk socialrådgivarutbildning (Egelund m fl 2000, s 38-39) anser lärarna för de blivande socialarbetarna att det i grundutbildningen fattas inslag för barnperspektivet. Kanske det, till en del, kan förklara avsaknaden av barnfokus i många fall då barn är i kontakt med socialtjänsten. Socialsekreterare uttrycker att de önskar kompetensutveckling för denna sak. Barn som haft kontakt med Bris upplever att socialtjänsten inte lyssnar på dem (SoS-rapport 2001).

Intressant att notera är också att det i en ganska ny antologi, skriven av olika forskare om vardagsbegrepp inom socialt arbete, inte finns något kapitel om barnperspektivet. (Denvall och Jacobsson(red.)1998)

Ett annat exempel på att barnen inte blir involverade som egna aktörer inom socialt arbete beskrivs i en kunskapsöversikt. Där framkommer att barnen sällan blir informerade och frågade om vad de har för synpunkter på att få kontaktperson eller kontaktfamilj. Socialsekreterarnas och arbetsledarnas inställning var ofta att det som var bra för mammorna/familjerna var också bra för barnen (Andersson och Bangura Arvidsson 2001).

3.3. Barnets bästa

FN:s barnkonvention stipulerar i artikel 3 p. 1 att vid alla åtgärder som rör barn, vare sig de vidtas av offentliga eller privata sociala välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ, skall barnens bästa komma i främsta rummet.

Bestämmelsen är inskriven i Socialtjänstlagen portalparagraf (1 kap. § 1).

Två grundläggande tankar styr principen: att barn har fullt och lika människovärde och alltså inte är mindre värda än vuxna och att barn är sårbara och behöver stöd och skydd. Barnets bästa är inget nytt tankesätt och begrepp i världen. Internationella och nationella skrivningar som reglerar förhållningssättet mellan vuxna och barn, har framfört barnens bästa sedan 1900-talets början. Det unika med artikel 3 är att den innebär *alla* åtgärder som rör barn. Det innebär att den tidigare rådande synen på barnet som objekt nu förändrats och att lagstiftaren numera också ser på barnet som ett subjekt med rättigheter. Det betyder att barndomen har ett

egenvärde, att barn inte är bihang till vuxna, ej heller att det främsta målet med barndom är vuxendom.

3.4. Barns rätt att komma till tals

FN:s barnkonvention stipulerar i artikel 12 p. 1 att konventionsstaterna skall tillförsäkra det barn som är i stånd att bilda egna åsikter rätten att fritt uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet, varvid barnets åsikter skall tillmätas betydelse i förhållande till barnets ålder och mognad och i p.2 att för detta ändamål skall barnet särskilt beredas möjlighet att höras, antingen direkt eller genom företrädare eller lämpligt organ och på ett sätt som är förenligt med den nationella lagstiftningens procedurregler, i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör barnet. För att konventionen skall få genomslagskraft krävs regler som garanterar barnet denna rätt att komma till tals. I Sverige står detta inskrivet i Socialtjänstlagen med hänvisning till FN:s Barnkonvention (1989).

Att barnet inte bara skall få komma till tals, utan att också deras åsikter skall tillmätas betydelse är en kontroversiell fråga. Under utarbetandet av barnkonventionen var en del länder i arbetsgruppen skeptiska till den tydliga skrivningen med hänvisning till att barns rätt kan komma att intervensera i t ex föräldrarätten. Man blir ju skyldig att följa rätten för barn att uttrycka sina åsikter och att tillmäta dem betydelse.

Vad det gäller huruvida barn är förmögna att bilda och framföra åsikter så ingår också en skyldighet att de skall beredas möjlighet utifrån ålder och mognad och ev. hinder, de skall hjälpas till att bilda och framföra åsikter. En förutsättning för att kunna bilda och framföra sina åsikter är att barn, likväl som vuxna, får tillräcklig och relevant information om vad saken/sakerna gäller. Myndigheterna kan alltså inte avgöra huruvida barn skall höras eller inte men myndigheterna kan avgöra på vilket sätt detta skall ske i enlighet med respektive lands lagar och procedurregler.

Att betrakta barn som kompetenta och kreativa jämställda medborgare, har ännu inte fått genomslagskraft. (SOU 2001:72). Barn och unga ges mycket sällan möjlighet att själva formulera sina problem och existentiella frågor.

Som en jämförelse kan nämnas att det i den engelska rätten finns betydande möjligheter för barnet att vara involverat i utredningsarbetet (Mattsson T 2002). Det finns där en ställföreträdare för barnet, children´s guardian, som inte ska förväxlas med barnets advokat. Ställföreträdaren har ett särskilt ansvar för att producera betydande delar av underlaget om barnets behov och det finns också lagreglerade krav på vad utredningen ska innehålla. Barnets representanter är i princip förpliktigade att utreda och redovisa barnets synpunkter, önskemål och känslor enligt gällande rättsregler. Den engelska rätten åskådliggör att reglering är ett effektivt medel att tillgodose barnets möjlighet att få komma till tals och tillse att barnets intressen finns dokumenterade i utredningen.

3.5. Begrepp

3.5.1. Barnperspektiv

Inom socialtjänsten har det blivit mer vanligt att tala med barn. Samtidigt upplevs detta som komplicerat och på varje arbetsplats finns förmodligen olika traditioner och samtalsmetoder för att genomföra samtal med barn. Samtal med barn har slarvigt uttryckt ibland blivit synonymt med att ha ett barnperspektiv. Det är lätt och frestande för vuxna att göra sig till tolk för barn. Men endast barn själva kan med säkerhet säga hur deras intressen ser ut.

Eftersom det är socialtjänsten som företräder de mest utsatta barnen i vårt samhälle och som har barnet som klient, måste den gentemot många andra myndigheter och intressenter särskilt starkt beakta barnperspektivet. Socialtjänsten måste på grund av sitt särskilda ansvar arbeta specifikt med att klargöra vad som är barnets bästa. För att komma fram till detta måste stor vikt läggas vid att samtala med barn och utveckla metoder som gör det möjligt att samtal med barn

(Fridh och Norrman 2000).

Att ha ett barnperspektiv innebär för oss en stark betoning på samtal med barn samtidigt som begreppet måste beskrivas som mer komplicerat än så. Dels handlar det om barns perspektiv på den egna tillvaron och vuxnas perspektiv på barn. Vuxna kan fungera som tolkare av barnets uttryck när barnet förmedlar sina tankar, känslor, önskemål och behov. Rasmusson (1994) beskriver i sin uppsats ”Barnperspektiv” tre tankemodeller

- Vuxnas perspektiv på barn

- Barns perspektiv på den egna tillvaron
- Mötet mellan barn och vuxna. Barn som förmedlare och vuxna som tolkare.

Hennes syfte med dessa bilder är att ”lägga ut kartan”, att ge redskap för självreflektion kring den egna positionen och vad som formar och har format de egna perspektiven.

Hon konstaterar vidare att det ligger en stor utmaning i att söka kunskap om barnets verklighet och att det finns en stor outnyttjad resurs i barnens erfarenheter.

Det är också vår övertygelse och en utgångspunkt som driver oss vidare till att söka kunskap direkt från källan, från barnen.

3.5.2. Delaktighet

Barns delaktighet inom socialtjänsten innebär för oss att

barn skall ha varit med från inledningen i ett ärende och skall ha givits och fått ge information under hela utredningsprocessen

barn skall mötas och kommuniceras med utifrån sina premisser

barn skall ha förstått den information som givits henne/honom

barn skall känna sig fri att uttrycka sin åsikt

barn skall ha makt och påverkan över sitt liv

barn skall tillmätas betydelse som kapabel och kompetent

I det fall någon insats sker för barn som barnet inte själv styr över skall barnet ges

kontinuerlig information om vad saken gäller och därmed involveras. Barn skall få utrymme att kunna påverka innehållet i insatsen.

3.5.3. Samtycke

Barns samtycke till socialtjänstinsats innebär för oss att samtycket förutsätter delaktighet

barn skall vara med i bedömningen av problematiken

barn skall vara med i resonemang omkring vilken insats som barnet skall få

barn skall känna sig fritt att ändra sig och vilja ha någon annan insats

3.5.4. Barnutredning

Av hävd och tradition har utredningar inom socialtjänst kallats för ”barnavårdsutredningar”. Vi menar att begreppet är felaktigt eftersom en utredning skall föregå bedömning om insats är behövlig eller inte.

Vi väljer begreppet barnutredning och det innebär för oss:

en grundlig klarläggande undersökning om vad saken gäller som underlag för en bedömning och ett beslut om en eventuell insats.

4. TEORI

4.1. Perspektiv, makt och attityder

Inom socialt arbete förespråkar forskaren Rosmari Eliasson-Lappalainen (1995) att det i såväl praktiskt socialt arbete som i forskning i socialt arbete finns moraliska skäl att välja ”svaga parter” perspektiv. Utifrån barnperspektivet kompliceras detta av att både föräldrar och barn kan ses som ”svaga” parter med kanske olika perspektiv och också ibland med motstridiga intressen. Barnperspektivet med utgångspunkt i barns delaktighet, är en mångbottnad grund att utgå ifrån (Healy 1998 i Andersson 2000). Begreppet delaktighet har importerats ifrån andra discipliner. Delaktighet och paternalism kan framställas som motsatspar. En del praktiker, till exempel socialt arbete, kan inte anpassa sig till idealet delaktighet och kan då förknippas med paternalism, tvång och förtryck. En alltför universalistisk definition av begreppet delaktighet utan att ta hänsyn till sammanhangen befrämjar inte diskussionerna om det sociala arbetets begränsningar och komplikationer. Barnvårdsarbetet handlar om marginaliserade familjer och utsatta barn, om socialarbetare i maktpositioner, om en organisation som knappast har matchats mot retoriken om delaktighet och om socialarbetares begränsade autonomi i sitt yrkesarbete.

I det sammanhanget måste man tänka på ett annat sätt kring klienters/barns delaktighet. Genom att socialarbetarna ökar sin klarhet och öppenhet om bedömningar och fatta beslut och hur man kommit fram till dem. Att ge uppriktig information och att respektfullt lyssna till de olika familjemedlemmarnas synpunkter kan vara ett sätt för socialarbetare att använda sin makt på ett konstruktivt sätt och erbjuda delaktighet.

Delaktighet omfattar till stora delar attityder och förhållningssätt. Det handlar inte bara om delaktighet i beslut utan också om att ge och ta emot information, att involvera berörda, att lyssna till dem, att kommentera och ge synpunkter (Calder 1995 i Andersson 2000).

4.2. Nivåer

Det finns olika nivåer av verkligt deltagande för barn. I den första nivån, när barn tilldelas uppdrag av vuxna, måste fyra olika kriterier vara uppfyllda: barnet måste förstå syftet, de måste veta vem som bestämde om deras inblandning och varför, de måste ha en meningsfull roll och de måste frivilligt ha gått in i projektet. Nästa nivå av deltagande är när barn konsulteras i frågor som de är informerade om. Vuxna frågar barn om deras synpunkter och barnens synpunkter tas på allvar. Ytterligare nivåer är projekt som initieras av vuxna, men där barnen dras in och besluten fattas tillsammans med barnen. Den högsta nivån är projekt som initieras av barn som konsulterar vuxna och fattar besluten tillsammans med vuxna. Gemensamt för de olika nivåerna är att barnen tas på allvar, att de vuxna har ett genuint intresse av barnens synpunkter och att barnen har fått grundlig information om vad det handlar om och vad som förväntas av dem. Vuxna behöver också stödja och vägleda barnen i deras delaktighet. Detta ska inte tolkas som att lämna över ansvaret till barn. (Hart i SOU 1997:116 s 197).

Den brittiske familjerättsexperten John Eekelaar (SOU 1997: 116) menar att det i huvudsak finns två sätt att avgöra vad som är barnets bästa. Det ena är att beslutsfattare på olika nivåer gör bedömningar som grundas på vetenskap och beprövad erfarenhet. Det andra är att det berörda barnet tillåts ge uttryck för sin uppfattning om vad som är dess bästa. Detta förutsätter att barnet vistas i en trygg och harmonisk miljö där det inte påverkas alltför mycket av någon vuxen. Det bästa underlaget att bedöma barnets bästa får man genom att använda sig av båda perspektiven.

4.3 Tolkningsföreträde och röster

Det faktum att barns bästa och barns rätt att komma till tals är inskrivet i FN:s barnkonventionen och i svensk barnlagstiftning, innebär dock inte att barnet har tolkningsföreträde. Inte heller föräldrarna när det kommer till det yttersta avgörande, t ex i form av tvångsomhändertagande. I en rättsstat har rätten tolkningsföreträde. Vår tillvaro är diskursivt reglerad, dvs styrd och formad av texter eller samtal. Vad vi lägger märke till i en situation påverkas både direkt och indirekt genom de diskurser som finns om fenomen. Begrepp som ”barns bästa” fastställs i betydande utsträckning inte bara genom relevanta regelverk, utan också genom vardagliga institutionella möten där en praxis regleras som har bäring på begreppet. Begreppet diskurs är intimt knuten till analyser av makt. I samhället

finns inte bara maktspel mellan starka och svaga röster utan också spel som innebär att individen positionerar sig som underordnad eller inte underordnad.

Kunskapsteoretikern Bachtin (1981;1984 i Aronsson 2001 s 140-142) menar att röster alltid talar genom andra röster. När socialarbetaren talar med barnet, är det socialtjänsten som talar, både med lagstiftning och med praxis som resonansbotten. Det innebär att redan inledningsvis, i första mötet med barnet, så är maktbalansen ojämställd. Det i sin tur kan innebära att socialarbetaren redan har en förförståelse/fördöm om vad som kan vara ”bäst för barnet” vilket kan betyda att socialarbetaren inte kan ha tillgång till sitt fria lyssnande och kännande inför barnets berättelse.

4.4 Teknik och moral

Det tekniska ansvar som socialarbetare tar på sig när de följer de pålagda arbetsuppgifterna i form av regler och principer kan kanske bara gå mot moraliska handlingar och ett moraliskt ansvar genom olydnad (Bauman i Eliasson-Lappalainen 2000)? Bauman säger att ”neutralitet är moraliskt omöjligt att skilja från likgiltighet”. Vilket kan leda tankarna till de tillfällen socialarbetare uppgivet säger att de skulle vilja arbeta för att förändra barns livssituation men att de är förhindrade utifrån rådande lagstiftning och praxis. Socialarbetare själva ingår i den rådande diskursen och känner sig ofta maktlösa och det påverkar deras sätt att möta barn. Ståndpunkten, medvetet eller omedvetet, att ”jag gör bara mitt jobb” eller att ”jag följer bara de instruktioner jag fått” kan leda till omoraliska handlingar.

4.5 Kommunikation

En ram för barnfokuserat arbete kan vara att inrikta förhållningssättet på hur skilda redogörelser från olika familjemedlemmar kan föras samman till en ”kommunikationens vagga” mellan viktiga personer i barnets liv, och framförallt hur problem definieras, formas och påverkas genom språk och interaktion (Wilson 2001). Här bör man beakta hur resurserna i familjemedlemmarnas kontext kanske har låst sig så att de inte längre är effektiva för den kompetens och de möjligheter barnet och familjen själv har för en informations- och förändringsprocess. Det blir viktigt för socialarbetaren att, redan inledningsvis, bryta mönster för att få tillgång till hur barnet och föräldrarna egentligen upplever barnets livssituation

Det föreligger en rådande obalans i makt till socialarbetares förmån. Etnocentrism ligger i vuxnas övertygelse om sin egen intuitiva förståelse för och kunskap om barn. Den har möjliggjort den utbredda försummelsen att ta reda på barns eget perspektiv, på vad de far illa av, vad de behöver för stöd och hjälp och hur de ser på yrkesverksamma insatser. Barn som har erfarenhet av sociala insatser, vill att deras socialarbetare skall

- Vara goda lyssnare (vilket de vanligen inte var)
- Vara tillgängliga, säga när de är anträffbara eller tänker ta kontakt nästa gång
- Inte döma eller fördöma utan acceptera vad barnen säger och ge dem tid att tänka efter inför beslut och åtgärder
- Helst ge valmöjligheter
- Ge korrekt information, säga som det är, förklara
- Hålla sitt ord (vilket barnen hade många exempel på att socialarbetaren inte gjorde)
- Att vara någon som barnet kunde lita på och ha förtroende för, t ex att socialarbetaren inte berättar för andra vad barnen sagt
- Att de alltid konsulterar barnen innan de gör några åtgärder eller vidtar förändringar.

(Butler och Williamson 1994)

4.6 Lånade discipliner

Teoribildningen om barns förhållande till vuxna och samhället och om hur barn möts i socialtjänsten hämtas från olika andra discipliner, framförallt från sociologin, psykologin och pedagogiken. Sökandet efter det sociala arbetets teoretiska kärna är mångfacetterad och mångbottnad och sker på övergripande plan men blir ofta teorier inom olika områden i socialt arbete. Ett exempel på forskningsansats som har anknytning till handlingsteori, som kan förknippas med socialarbetarens förhållande till barn och barns delaktighet, är undersökningar av "socialarbetarens naiva teorier" (Olsson 1993 i Nygren 2000 (red. Meewisse, Sunesson och Swärd)). Begreppet naiv teori innebär att det som fokuseras är de föreställningar socialarbetare har om klientens situation och som därmed styr den insats som görs. Att teorin kallas naiv beror på att det inte är etablerade "akademiska" teorier som tillämpas på något systematiskt sätt. När socialarbetare reflekterar över sitt arbete så blottlägger det deras sätt att förklara klientens beteende och studierna visar att socialarbetare tenderar att förklara klienternas problem utifrån enkla stimulus - responsförklaringar, såsom t ex "kärleksbrist", "uppfostringsbrist", trauma och stress. Här kan man väl tänka omkring de försök som gjorts

under många år med olika slags hemmagjorda mallar för barnutredningar. Mallarnas innehåll, form och process har gjorts utifrån den aktuella kulturen på den aktuella socialbyrån, långt ifrån vetenskap och beprövad erfarenhet. Det försök som nu görs med Socialstyrelsens metodutveckling för barnutredningar, BBiC, kan vara ett steg mot att finna det sociala arbetets teorier om barns delaktighet.

4.6.1. Sociologin

Socialisationsforskningen har varit upptagen av att ta reda på hur barn formas av samhället, familjen och de vuxnas villkor och barn har betraktas som passiva objekt för omvärldsinflytande. På senare tid har sociologin börjat betrakta barn som inblandande i socialisationsprocessen och frågan om hur barn, som kapabla subjekt, påverkar sina liv, har börjat röna intresse.

4.6.2. Psykologin

Psykologin har längre studerat barn men utvecklingspsykologin har under senare tid kritiserats för att den i för hög grad intresserat sig för hur barn generellt utvecklas utan att ta hänsyn till kontexten, alltså till det sammanhang barnet utvecklas i. Forskningen har kritiserats för att inte vara intresserad av barnens liv här och nu i förhållande till hur barndomen kan tänkas forma vuxenlivet men numera börjar man skönja ett intresse för barndomen som att äga ett värde i sig.

4.6.3. Feminism

Att barnen börjat synas inom forskningen anses vara nära förbundet den feministiska forskningen, genom kvinnorna blev också barnen synliga och fick träda fram ur familjens skugga. Teorier om detta framförs av forskaren Göran Therborn och han hänvisar också till det arbete som bedrevs i FN 1978-1989 genom Konventionen om barns rättigheter (Anderson 2000).

Just nämnda konventionen ledde till att Sverige (1993) inrättade en barnombudsman (BO) som skall bevaka och arbeta för att barnkonventionen efterlevs. Barnkonventionen blev också startskottet för att föra in barnperspektivet i socialtjänstlagen och därmed också i socialt arbete.

4.7. Sammanfattning – teori

De teorier vi använt i detta arbete handlar till en del om maktobalansen mellan socialtjänstens företrädare och de barn och familjer de möter. Frågan om vem som är de svaga parterna blir central, barnen och deras familjer är i underläge och så kanske även socialarbetarna, som har att följa den samhälleliga uppfattningen om vad som är bäst för barn. Uppfattningar som inte alltid bygger på vetenskap och beprövad erfarenhet.

Många socialarbetare framför just önskemål om att lära sig tala med barn men kanske det som också behövs är att lära sig handskas med sin position i samtalet. Inom socialt arbete sägs ofta att det är viktigt att förmedla till barnet att den som talar med henne/honom skall förmedla förhållningen ”jag är beredd att ta emot det du har att säga”, vilket kan vara ett första steg i att lyssna på barn. Det andra steget; ”jag är beredd att diskutera med dig om vad du har berättat och rådgöra med dig om det finns behov av förändring och i så fall om vilken förändring som kan vara bra/bäst för dig” talas det inte så mycket om.

5. TIDIGARE FORSKNING

5.1. Att tala med barn är en konst men att verkligen lyssna är en svårare konst.

När det är fråga om att ta reda på och få intryck av vad barn känner, tycker, tänker och om vad deras vilja är så behöver vi fundera över olika saker som påverkar, bl a hur barnets ståndpunkt kan redovisas. I de undersökningar som gjorts framkommer att barnets vilja och upplevelse av sin situation oftast inte redovisas i socialtjänstens utredningar (SoS 2001). Det vi bör ha i åtanke är att det nödvändigtvis inte betyder att socialarbetaren inte talat med barnet om detta men att det kan vara svårt att redovisa barnets åsikt i utredningen.

5.1.1. Piaget

Hur vi ser på de informationer barn lämnar, är beroende av de föreställningar vi har om barns möjligheter till abstraktion, rationellt och logiskt tänkande, ”sanningshalt” och ansvarstagande för de uppgifter de lämnar. Tidigare föreställningar var att man kunde förvänta sig vissa kvalitativa skillnader mellan barns och vuxnas tänkande. Modern utvecklingspsykologisk forskning pekar på att dessa skillnader kanske är mindre än vad vi tidigare trott. Barn är rationella på sina premisser. Utvecklingspsykologins portalgestalt Jean Piaget (Piaget 1968 ffg1932 i Aronsson 1996) beskriver olika barnsliga tankeformer; kognitiv etnocentrism (en relativ oförmåga att inta andras perspektiv), animism, participation och magi (idéen om att allt hänger samman), idéen om vuxen insyn (något av ett specialfall av magi, tanken att vuxna på magisk väg vet och förstår barnets tankar), finalism (idéen om att allt har ett syfte), svar till varje pris (idéen om att frågor måste besvaras).

Många av dessa tankeformer baseras på barnets underordnade ställning i familjen och i samhället. Barnet måste underkasta sig mer eller mindre obegripliga krav, där ofta vuxna presenterar färdiga (men för barnet ibland obegripliga) förklaringar. På så vis har de barnsliga

tankeformerna alltså en rationell bas. Vuxnas auktoritet är också en viktig bakgrundsfaktor till det Piaget kallar moralisk absolutism (moralisk realism).

Om vi använder oss av Piagets tankebanor överfört till barnsamtal kan det bli mer begripligt att barn inte berättar antingen för att de tror att vuxna redan vet eller för att de skuldbelägger sig själva för sin situation eller för det som hänt eftersom de har svårt att ta andras fokus eller för den magiska iden om att om vi inte talar om det så har det inte heller hänt. Kanske barn också avstår att berätta om något som kan upplevas som svårt för dem just för att ingen har frågat om just detta. Förståeligt blir också att barn kan svara vad som helst utifrån tanken om att svar måste ges till varje pris. Om barnet inte lämnas åt sina fantasier har det inte någon anledning att själv skapa mening i något obegripligt och då blir troligen berättelsen mer ”korrekt”. Denna utgångspunkt är ju omöjlig, vi kan aldrig vara vissa om att den vi är i dialog med förstått våra definitioner, meningar och syften. Kanske inte helt och fullt ut vi själva heller !

5.1.2. Sanning

Som lekmän ser vi gärna ”sanning” som något absolut. Den forskning som gjorts vad angår vittnesutsagor visar att, såväl för barn som för vuxna, så påverkas varje vittnesmål av t ex vem man tidigare talat med, hur frågorna ställs, i vilket sammanhang och med vilka förväntningar. Vittnespsykologen Elisabeth Loftus (1979, i Aronsson 2000) har i en serie experiment pekat på hur själva utfrågandet kan förändra ”minnesbilden” av en händelse.

Det finns teorier om hur röst, perspektivet och polyfoni (flerstämmighet) påverkar samtal med barn. Michael Bakhtin (1973 i Aronsson 2000) har betonat språkets perspektiv. I vårt sätt att uttrycka oss förmedlar vi inte bara information utan också attityder och förhållningssätt.

Bakhtin har också diskuterat språkets polyfoni, en och samma talare kan tala med flera olika röster eller stämmor. Dessa återspeglar tidigare röster och stämmor. Samtalsrummet är således inte fritt från associationer från tidigare upplevelser, vilket också den psykoanalytiska skolan menar påverkar barn, och alla människor för den delen, i deras möten och samtal med andra.

Det som är viktigt i det sociala arbetets möte med barnets berättelse är att få oss tillgodo vad barnets upplevelser är, som en start, för att sedan, tillsammans med barnet, ”bena upp” vilket som är vad.

5.1.3. Kommunikation

En person som intresserat sig för och specialiserat sig på kommunikation med barn, är den norske psykologen Haldor Övreeide. Han menar att barnets verklighetsuppfattning och upplevelser bygger på barnets konkreta kommunikationserfarenheter. Ett barn får en stabil och emotionell positiv relation till en annan person om det får gå in i ett kommunikationsmönster som ger en upprepad och förutsägbar bekräftelse av barnet. Barnet har då fått ingå i en utvecklingsstödande kommunikationsorganisering och framstår som tryggt. Ett barn blir osäkert och otryggt om det måste förhålla sig till oförutsägbara vuxna och av ett kommunikationsmönster som präglas av osäkerhet. Barnet måste få hjälp av vuxna i sin omgivning att organisera sin kommunikation på ett nytt sätt. Det har visat sig att barn har en grundläggande kommunikationskompetens och att denna kan utlösas när barnet blir bemött av en tydlig och anpassad kommunikation från den vuxne (Övreeide 1998). Detta leder tankarna till att det också kan vara så för den socialsekreterare som talar med barnet. Om socialsekreteraren känner sig otrygg för vad som händer med det barnet eventuellt berättar för henne, hur kan då socialsekreteraren göra barnet tryggt i samtalsituationen och hur kan då barnet bli informativt till socialsekreteraren? I det trygga samtalsrum och samtalsklimat som Övreeide menar är en förutsättning för dialog, måste situationen präglas av "en som har och vill ge och en som då kan berätta" men så länge som socialsekreteraren är otrygg vad avser materialets innehåll och de processer det kan sätta igång, kan rummet mer se ut som "två som inte vet hur och därför inte kan".

5.2. Barns delaktighet och samtycke inom socialtjänsten

En undersökning (Andersson och Bangura Arvidsson 2001) har till en del har fokuserat på att ta reda på hur barnen uppfattat sin delaktighet och sitt samtycke inför en insats. Den innehåller material från forsknings- och utvärderingsrapporter och av rapporter med huvudsakligen kartläggande syfte. I de rapporter och uppsatser som ligger till grund för sammanställningen framkommer inte att barnen själva har problem när de får en kontaktfamilj. Barnen, i de fall de är vidtalade, uttrycker själva att det är mammans behov av avlastning, lugn och ro, avkoppling som är motivet till att de har kontaktfamilj. En femåring trodde att det var för att kontaktfamiljen önskade det (Annika Börjesson och Christine Held 1995 i Andersson och Bangura Arvidsson 2001)! De uppsatsförfattare som läst sociala akter finner inte att socialsekreterare samtalat med barnen, inhämtat deras synpunkter eller att deras behov har dokumenterats. Av andra uppsatser framgår att barn inte är med på de möten som

förekommer och att de därmed får bristfällig information. Andersson och Bangura Arvidsson säger att det kan vara ett alltför bryskt påstående att barnen inte görs delaktiga och att de inte får komma till tals men de menar att det finns tydliga tecken i denna riktning.

5.3. Barns rätt att komma till tals.

I SOU:1994:139 s 152-153, framförs ståndpunkten, utifrån föreliggande forskningsrapporter, att socialarbetarna har bristfällig utbildning och kompetens om barn och deras behov och att utredningar sällan innehåller dokumentation om att socialtjänsten talat med barnen själva.

Tillika menar betänkandet att det saknas strategier och metoder för socialtjänstens barnarbete. Samma tankegång framför Tommy Lundström (1996) i CUS antologi ”Barnet i den sociala barnvården”, i sina reflektioner om barnfokus utifrån sina och andras forskningsinsatser. Han menar att den sociala barnvården inte klart och tydligt tar barnens utgångspunkt; barnen syns och hörs inte i utredningar, socialarbetarna saknar kunskap om hur man talar med barn och barnperspektivet är frånvarande. I samma skrift redovisas olika undersökningar gällande hur många barn som blivit vidtalade när det gjorts utredningar om dem och för de barnen under 12 år finns resultat att som högst 43 % och som lägst 5 % av barnen var talade med. Då det gäller att barnens åsikt var dokumenterad hamnar man på 5 % (Hessle i CUS 1996, s 135).

Gudrun Wahlströms (2000) rapport i FOU-Södertörns skriftserie behandlar frågan om barnets röst hörs i socialtjänstens utredningar. I sin sammanfattning skriver hon att barnen som omfattas av hennes studie i huvudsak presenteras av socialsekreterare utifrån egna och andras (vuxna) iakttagelser och tolkningar. Barnens egna utsagor saknas till stor del.

I Eva Wåhlanders (FoU-rapport 1994:3 s 46) undersökning av barnvårdsutredningar vid tre socialdistrikt i Stockholm fann hon att socialsekreterarna haft kontakt med endast 5,4 % av de barn de utredde. Knut Sundell och Eva Humlesjö (FoU-rapport 1996:7 s 56) konstaterar i sin rapport ”Sociala utredningar med fokus på barn” att socialsekreterarnas ambitioner var att träffa barnet som var föremål för utredning men att kontakterna var åldersrelaterade på så vis att vad gällde barn i åldern 0-6 år, hade man träffat 0,36 gånger och för barnen mellan 7-14 år 1,5 gånger. Undersökningsgruppen omfattade barn i åldern 0 – 18 år och sammanlagt träffade de utredande socialsekreterarna barnen i 60 % av fallen, alltså en stark övervikt för möten med tonåringarna.

Socialstyrelsen (2001) gjorde en uppföljning av ändringarna i socialtjänstlagen ”Barnen, socialtjänsten och lagen”. När utredningar granskats så fann man att trots att man hade samtalat med flertalet barn så var det vanligt att barnets inställning, antingen till sin situation, en föreslagen insats eller till socialtjänsten, inte framgick av utredningen. En stor del av utredningarna gav inte någon bild av barnet och hur barnets behov tillfredsställdes, men det fanns stora skillnader mellan kommunerna i dessa avseenden. Andelen utredningar där det fanns tecken på att man tagit hänsyn till barnets vilja var liten (s 20).

En undersökning om barns åsikter om utredningar inom Helsingborgs socialtjänst visar att barnen hade dåliga kunskaper om varför de var placerade och hade utretts och hur utredningarna hade gått till. De upplevde sig i många fall missförstådda och menade att deras åsikter inte tagits på allvar (Henriksson 1994 s 25 –27).

5.3.1. Dilemman

Det är viktigt att dokumentera barnets utsaga men det kan finnas risk för att det kan skada barnet om det kommer till föräldrarnas kännedom vad barnet sagt.

I sekretesslagen (1980: 100) finns möjlighet att hemlighålla sådan information inför föräldrarna men bara då det kan föreligga allvarligt men för barnet (14 kap 4 §). Allvarligt men betyder våld, hot om våld, hot, trakasserier, terror och liknande. Sådana situationer är svåra att avgöra och troligtvis hamnar informationen mitt emellan, d v s i socialsekreterarens hjärna och hjärta. Naturligtvis blir det då svårt att tillmäta den betydelse i slutändan då insats för behovet skall formuleras.

En annan aspekt är att barn har rätt att bli hörda men företrädare för socialtjänsten har inte rätt att tala med barnet mot vårdnadshavares vilja under pågående utredningen. Frågan har diskuterats i olika betänkanden och de olika utredarna har ofta föreslagit en sådan reglering i socialtjänstlagen men ännu, nu i senaste propositionen (2002/03:53) om ändringar i socialtjänstlagen m fl lagar som angår barn, står inget om detta.

Den enda nuvarande möjligheten för en socialsekreterare att tala med ett barn mot vårdnadshavares vilja, är att barnet omhändertas med tvång enligt Lagen om vård av unga (LVU 1990:52) och för att ett sådant ingripande skall låta sig göras skall missförhållande föreligga med anknytning till barnets miljö eller med anknytning till barnets eget beteende och missförhållandet skall medföra att det finns en påtaglig risk för att barnets hälsa eller utveckling skadas.

Konstruktionen är vansklig, man kan tala om att välja mellan integritetskränkande över- eller undergrepp. Undergrepp finns ju inte som begrepp, utan tankarna går mer till formuleringen underlåtenhet. Troligtvis påverkar detta socialsekreterarnas benägenhet att klart och tydligt till vårdnadshavare formulera sitt behov av att tala med barnet om dess livssituation.

5.4. Barns deltagande i rättsprocessen

Studien ”Barnet i rättsprocessen” (SoS-rapport 1995:21 s 62) delgav att det i knappt hälften av utredningarna som låg till grund för processer i läns- och kammarrätt fanns dokumenterat något om socialtjänstens kontakter med barnen.

Barns status i samband med omhändertagande enligt Lag om vård av unga (LVU) visas i en studie som gjorts med 20 barn som omhändertagits enligt LVU under åren 1994-1998.(Cederborg & Carlsson, 2000 i Cederborg 2000 s 21). Barnen fick berätta om sina upplevelser i samband med utredningen och efteråt. Det framkom att de inte känt sig delaktiga i utredningsprocessen och att de uppfattade att de inte blev intervjuade om sin livssituation på ett för dem tillfredsställande sätt.

Barns rättssäkerhet, integritetsskydd och autonomi i det regelverk som styr utredningsarbete, bevisprövning och beslut är sköra. De lagreglerade krav som ställs på socialnämndens ansökan om vård jml LVU är begränsade till uppgifter om barnets behov och inte barnets intressen, uppgifter om barnet, inte från barnet. Det finns inga krav på att barnets synpunkter, önskemål och känslor ska redovisas i den sociala utredningen. Enligt allmänna bestämmelser är det lämpligt att barnet får komma till tals men dessa bestämmelser är för vagt utformade för att barnet ska ha en reell möjlighet att få yttra sig som en obligatorisk del i den sociala utredningen. Endast processbehöriga barn, d v s barn över 15 år, kan sägas ha en förbehållslös rätt att få medverka i den sociala utredningen. Den muntliga förhandlingen i LVU-mål anses inte vara ett lämpligt forum för att höra barnet. Andra former av samtal har tillämpats i mycket ringa omfattning och anses medföra olämpliga kommunikationsproblem i processen . En undersökning visar att det som barnets ställföreträdare framför i rätten som barnets utsaga skiljer sig från vad socialnämnden framför som barnets utsaga. I 68% av de undersökta domarna finns uppgifter som barnet har lämnat om vårdplanen till sitt offentliga biträde och endast i 29% framför socialnämnden sådana uppgifter från barnen.(Mattson 2002)

5.5. Barnperspektiv ur socialarbetarens synvinkel

Inom ramen för en magisteruppsats (Davidsson & Magnusson 2002) undersöktes bl a innebörden av ett barnperspektiv ur socialarbetarens synvinkel och hur detta perspektiv visade sig i socialarbetarens arbete. En del i undersökningen bestod av granskning av akter (10 st) och från resultatet av dessa framgår bl.a. att i samtliga fall finns barnets behov beskrivna och att i tre av tio akter så fanns behoven beskrivna av barnet. I två av tio akter framkom att barnet var delaktigt i utformandet av vård/behandlingsplan.

Samtliga barn är utredda enligt modellen Barns Behov i Centrum, BBiC.

5.6. Sammanfattning av tidigare forskning

Barn är rationella på sina premisser och de kan ingå i en dialog med vuxna om de befinner sig i en trygg och säker miljö.

I de undersökningar som finns framkommer barnets bristande medverkan. De uppsatsförfattare som läst sociala akter finner inte att socialsekreterare samtalat med barnen, inhämtat deras synpunkter eller att deras behov har dokumenterats. Det kan vara ett alltför bryskt påstående att barnen inte görs delaktiga och att de inte får komma till tals men det finns tydliga tecken i denna riktning (Andersson och Bangura Arvidsson 2001).

I socialtjänstens utredningar syns inte barnet och det är inte självklart att barnet är utgångspunkten. Socialarbetarna saknar kunskap om hur man talar med barn och barnperspektivet är frånvarande. Barnets åsikter dokumenteras sällan. I det svenska rättssystemet ställs krav på socialnämnden att dokumentera barnets behov men inte barnets intresse. Det finns inga krav på att barnets synpunkter, önskemål och känslor ska redovisas i den sociala utredningen. Enligt allmänna bestämmelser är det lämpligt att barnet får komma till tals men dessa bestämmelser är för vagt utformade för att barnet ska ha en reell möjlighet att få yttra sig som en obligatorisk del i den sociala utredningen.

6. BBiC - BARNES BEHOV I CENTRUM

ett system för utredning, planering och uppföljning av barn i den sociala barnvården

Helsingborg deltar sedan år 2000 i Socialstyrelsens projekt BBiC. Projektet har till syfte att stärka barnets ställning i den sociala barnvården. Barnen ska få bättre möjligheter att uttrycka sina åsikter och påverka sin livssituation i enlighet med intentionerna i Socialtjänstlagen och FN:s barnkonvention.

BBiC har utvecklats med utgångspunkt från det engelska "Looking After Children- System (LACS) som bygger på omfattande forskning och erfarenhet. Det visionära målet är att ge de barn och unga som är föremål för socialtjänstens interventioner samma livschanser som alla andra barn i samhället. Barnets behov ska tillgodoses och barnet ska få en så god uppväxt som möjligt. Barnens situation och utveckling utreds, bedöms och följs upp med hjälp av mätbara mål som regelbundet utvärderas. Detta görs bl.a. med hjälp av utarbetade formulär som används som verktyg i systemet. Systemet kräver att socialsekreteraren har regelbundna samtal med barnet och barnet ges därför större möjligheter att påverka sin situation.

Mål och syfte med projektet är,

att stärka barnets ställning i enlighet med FN:s barnkonvention och Socialtjänstlagen,
att verka för samförstånd kring barnet mellan föräldrar och familj, fosterföräldrar och professionella, där alla är klara över sina skyldigheter och åtagande,

att skapa struktur och systematik i arbetet med att identifiera, dokumentera och utvärdera barns behov av insatser

att öka kvalitén - och rättssäkerheten.

(Socialstyrelsens forskningsplan för BBiC juli 2002)

Socialstyrelsens pekar i sin forskningsplan (2001) på att det är viktigt att uppmärksamma risken med att arbetet med formulären reduceras till en teknik och att värdegrundsfrågan då kan komma i skymundan. En engelsk utvärdering av Jones et al (1998), visar att implementeringen av LACS i England har varit minst framgångsrik i de kommuner där processen koncentrerats på formella aspekter i alltför hög grad. Cleaver (1999) betonar att

formulären inte ska betraktas som eller enbart användas som checklistor. De är verktyg i systemet men ska inte ersätta de professionella kunskaperna och erfarenheterna.

6.1. BBiC om kommunikation med barnet

BBiC har utvecklats med utgångspunkt ur det engelska barnavårdssystemet och har tagit fasta på en del regler och principer som har byggts in i det svenska systemet.

Arbetsprocessen ställer krav på att socialsekreteraren ska prata med barnet i alla dess skeden, från ansökan/anmälan till uppföljning och utvärdering. Strukturen bygger på att samtal sker, den information som efterfrågas skall inte hämtas från någon annan än barnet.

6.2. Triangeln – grunden i BBiC

Grunderna i BBiC kan illustreras med en triangelmodell där barnet är placerat i mitten. Runt om finns de olika faktorerna som påverkar barnet.

Det finns tre olika dimensioner i triangeln, barnets behov, föräldrarnas förmåga och familj- och miljöfaktorer. Var och en av dimensionerna är indelade i olika områden men tillsammans bildar de en helhet där barnet är i centrum. De olika delarna måste samverka för att barnets behov ska vara tillgodosett på bästa sätt. Där det finns brister måste dessa kompenseras och styrkor ska bli synliga och även de tas med i en helhetsbedömning av barnets situation. Barnet måste ses i ett sammanhang, i relation till sina föräldrar, sin familj, övrigt nätverk och övriga faktorer som påverkar deras situation. Om det är möjligt ska föräldrarna och omgivningen ha en aktiv del i insatserna kring barnet.

De områden som ingår i triangeln är grunden både i utrednings-, planerings- och uppföljningsarbetet med BBiC.

Barnets sju behovsområden forskades fram av engelska forskare under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet. Forskarna studerade faktorer som ledde till att barn utvecklades gynnsamt och man identifierade då dessa sju behovsområden för barns behov och utveckling. Behovsområdena bygger på utvecklingspsykologiska teorier, empiriska studier av barn som separerats från sina föräldrar samt en uppfattning av vad "vanliga föräldrar" vill ge sina barn. (Parker m fl 1991) .

Tillsammans bildar de den helhetssyn på barnet som genomsyrar hela BBiC:s arbetsstruktur. Tanken är att inte enbart föräldrars brister och svagheter skall bli synliga utan även deras starka sidor. De brister som gör att barnets behov inte kan tillgodoses av föräldrarna ska kompenseras genom andra insatser. Insatserna kan utföras av andra än socialtjänsten. Även om ett barn blir placerat ska föräldern ges möjlighet att behålla de delar av sin föräldraförmåga som fungerar och som gagnar barnet.

Familj- och miljöfaktorer belyser familjens situation ur andra aspekter som också har betydelse för barnets situation. Familjens boende och ekonomi påverkar t ex i hög grad en familjs sätt att fungera och alla delarna är viktiga för att kunna bedöma vad det enskilda barnet har behov av för insatser.

7. REDOVISNING AV UNDERSÖKNINGEN

7.1. Inledning - redovisning av undersökningen

Undersökningen redovisas både genom beskrivningar av intervjupersonernas berättelser och genom att den kategorisering vi gjort används i analysdelen. Anledningen till att undersökningen inte enbart redovisas med kategorisering utifrån svaren på frågorna är att, beskrivningar kan förmedla helhetsintryck av barnens upplevelser och de vuxnas uppfattning av barnens delaktighet och samtycke.

7.2 Barnets delaktighet och samtycke - intervjupersonernas berättelser

Intervjun med Sara, 8 år

Intervjun med Sara skedde i hennes familjehem. Hennes familjehemsmamma var inledningsvis med men satt senare i ett angränsande rum. Sara var väl medveten om vad vi skulle prata om vid intervjun. Hon hade förberett sig inför intervjun genom att plocka fram sin mapp som hon hade gjort i barngruppen. Hon gav ett piggt och vaket intryck och var också intresserad av att berätta om sina erfarenheter av barngruppen och kontakten med socialsekreterarna där. Sara ville inte att intervjun skulle spelas in på band utan föredrog att anteckningar fördes under samtalet. Sara sa att hon istället skulle tala tydligt och långsamt. Sara hade en regelbunden kontakt med sin socialsekreterare och berättade att hon brukade prata med denna om sin mamma. Samtalen hjälpte henne att förstå hur hennes mamma hade det. Under samtalet blev det tydligt att Sara inte hade fått vara med och bestämma vilken insats, d v s barngruppsverksamhet, som hon skulle få. Hon fick förslaget presenterat för sig av sin familjehemsmamma och Sara fick sedan ta ställning om hon ville delta eller inte. Hon hade inte pratat med sin socialsekreterare om detta. Socialsekreteraren pratade med familjehemsmamman som i sin tur pratade med Sara. Intrycket var att hon var nöjd med detta förfarande och hon ifrågasatte det inte på något sätt.

Därefter började Sara beskriva barngruppsverksamheten och de andra barnen som var med i den. Sara var väldigt positiv och tyckte att det hade varit kul att vara med. Hon gav intryck av att det hade varit till stor nytta för henne och att hon var medveten om detta.

Sara sa mycket bestämt att hon tycker att barn ska vara med och bestämma. Hon sa att om barn fick bestämma så skulle även barn som inte var kaxiga kunna säga till sina föräldrar att sluta droga. Sara gav intryck av att ha funderat en del kring detta och hon hade en tydlig tanke kring barns rätt att vara delaktiga och få bestämma.

Reflektion

Sara har inte fått vara med i resonemangen kring vilken insats som behövs för hennes del. Hon är däremot medveten om att hennes socialsekreterare och hennes familjehemsmamma har diskuterat detta. Sara ger intryck av att detta är helt i sin ordning. Hon ifrågasätter inte detta. Därefter har Sara fått vara med och bestämma om hon ville delta i den föreslagna insatsen. Hon var tveksam till denna men har ändå accepterat de vuxnas vilja. Efter att ha provat en gång i barngruppen var hon helt positiv till att fortsätta.

Intervjun med Jenny, 11år

Intervjun med Jenny skedde i socialtjänstens lokaler där Jenny hade deltagit i barnverksamheten. Hennes mormor intervjuades samtidigt i angränsande rum. Jenny gav ett osäkert intryck men känslan var att hon samtidigt gärna ville förmedla sina erfarenheter. Platsen för intervjun associerade hon till barngruppsverksamheten som hade varit en positiv upplevelse för henne.

Hon hade inte varit delaktig i resonemang kring hennes behov av att delta i barngruppsverksamheten. När hon fick frågor kring detta kunde hon inte svara utan övergick till att beskriva innehållet i gruppverksamheten.

Intrycket är att hon var omedveten om vad som föregått förslaget om att hon skulle delta eller att det kunde ha förts diskussioner mellan socialsekreterare och hennes mormor/familjehemsmamma. Hon var däremot tydlig med att hon själv hade fått bestämma om hon ville fortsätta i barngruppen efter att ha provat en första gång.

Hon har inte varit delaktig i beslutet om vilken insats, däremot hade hon tagit ställning till om hon ville fortsätta.

När det gäller frågan om barn ska få bestämma svarade Jenny att det berodde på vad det handlade om. Att delta eller inte i barngruppsverksamheten var ett viktigt beslut för Jenny och hon tyckte att sådana beslut skulle barn få vara med och bestämma om. Intrycket var att insatsen hade haft stor betydelse för Jenny och därför kändes det också viktigt att få ha varit med och bestämma om den.

Reflektion

Jenny har inte varit delaktig i resonemangen kring vilken insats hon skulle få. Hon visste förmodligen inte heller att det hade förekommit diskussioner om hennes behov mellan hennes

mormor/familjehemsmamma och socialtjänsten om detta. Samtidigt var det förmodligen naturligt för henne att det var så här.

Hon övergick sedan till att beskriva insatsen och innehållet i den i positiv anda. Med Jenny var det tydligt att hon både hade haft nytta av att delta i barngruppen utifrån sina behov av bearbetning av erfarenheter och utifrån att hon hade fått vara tillsammans med andra barn med liknande erfarenheter.

Intervjun med Andreas, 7år

Andreas intervjuas i sitt hem. På frågan om vad han visste omkring vårt besök så berättade han att mamma sagt att det skulle komma någon och prata med dem. Detta hade mamma sagt då hon, strax innan vårt möte, hämtade Andreas på fritids. Andreas visste inte vad vårt besök handlade om och han lyssnade inledningsvis avvaktande på informationen om undersökning och deltagande, som han och mamman fick gemensamt, men han gick med på att stänga av TV:n. Han blev intresserad när bandspelaren, dess funktioner och syfte visades. Andreas fick prova på att intervjua och han skrattade glatt när han hörde sin egen röst. Han blev tillfrågad igen, med andra ord, om han kunde tänka sig att vara med i intervjun och han sa ja. Andreas valde platsen för intervjun till sitt rum.

I inledningen av intervjun var han uppmärksam och lite forcerad men i takt med frågorna blev han alltmer eftertänksam och gav sina svar mer lågmält och långsamt. Det kändes som om han reflekterat över frågorna förut men inte talat om dem. I mitten av intervjun ansträngde Andreas sig, han frågade om frågorna och var noga med vilka svar han gav. I den senare delen kändes det som om han tröttnat, hans svar blev mer ogiltiga till det frågan handlade om.

Vad det gäller innehållet i intervjun så verkar Andreas mycket klar över att det varit några på besök och talat med hans mamma. Vid det tillfället fick han inte vara med. När han fick frågan om han undrade över detta så sa han att han inte visste. Andreas säger att han inte vet om barn skall få vara med och bestämma och att han aldrig tänkt på det. Han pratar om hur det är att inte veta och att man kan känna en konstig känsla i magen och att man inte glömmer frågan och att man kan tänka på den mycket. Han berättar att familjen nyss flyttat och att han saknar sina kamrater och sin skola men att det inget är att göra åt det.

Reflektion

Det verkar inte som om Andreas fått information om socialtjänstens utredning för hans insats om kontaktperson. Han har inte blivit tillfrågad, varken i beslutsprocess eller om vad han vill.

Intervjun med Simon, 13 år

Intervjun med Simon och hans mamma skedde i deras hem. När vi kom dit hade inte Simon kommit hem från sin fotbollsträning ännu, så vi satt i köket och pratade med mamma om lite allt möjligt. Då Simon kom hem åt han på samma gång som vi gav information och presenterade oss och undersökningen. Simon, med nyduschat hår och rosor på kinderna, lyssnade aktivt med munnen full av makaroner. Han var helt beredd att bli intervjuad och när mamman och min kollega lämnade köket, satte han sig redo och uppmanande. Simon berättade med stolthet om sin egen utveckling och den hjälp han fått. Han var noga med de svar han gav och tillät sig att tänka efter och att fråga mej då det var något han inte förstod. Han ville ha utskriften av intervjun för att han tyckte det kunde vara intressant att se hur det såg ut, det vi talade om. När vi avslutade, tackade jag honom för att jag fått intervju honom och han tackade mej för att jag frågat.

Vad det gäller innehållet i intervjun så förmedlar Simon sin personliga kontakt med socialsekreteraren, att hon var en person som kunde sina grejor och att barngruppen varit till stor hjälp. Hans berättelse om hur det gått till när han fick insatsen präglades av att ”så kom hon och snackade och så bestämde vi”. Han är inte medveten om socialtjänstbyråkratin och verkar heller inte sakna att han inte vet vad t ex utredning är. Vid frågan om vad han tycker barn skall få vara med och bestämma om så säger han att det är en svår fråga, att det kan gälla mest småsaker men då han funderat en stund tillägger han att det också kan gälla stora saker.

Reflektion

Simon har blivit informerad om och föreslagen barngrupp som insats och där har han själv haft avgörandet om att han skall börja. Han har inte blivit tillfrågad om alternativa insatser och han är inte medveten om att han varit föremål för en utredning.

7.3. Föräldrarnas uppfattning om barnets delaktighet och samtycke – intervjupersonernas berättelser

Intervjun med Jennys mormor, som också är familjehemsmamma

Mormor och Jenny kom tillsammans till socialtjänstens lokal. Mormor hade inte tidigare varit där men Jenny var förtrogen med lokalen eftersom det är i den som hon varit då hon deltagit i barngruppen.

Information och presentation av undersökningen gavs dem gemensamt och därefter stannade mormor och intervjuaren kvar i rummet medan Jenny gick med den andre intervjuaren till annat rum.

Mormor var intresserad av att svara på frågor och hon var noga med att ge rätt svar och frågade om något var oklart.

Beträffande innehållet i intervjun så berättade mormor att det var hon och hennes man som efterlyst insats för Jenny och att hon i det avseende haft kontakt med den socialtjänst som placerat Jenny hos dem som familjehem. Mormor blev kontaktad ca ett och ett halvt år efter det att hon förfrågat sig om hjälp för Jenny och hon var osäker på om det inte var i senaste laget att börja med bearbetning för Jenny. Jenny hade då bott stadigvarande hos sin mormor och morfar i ca två år, nu i tre år. Den socialsekreterare som kontaktade mormor hade föreslagit hembesök för att tala med Jenny om barngrupp och mormor sade ja. När så socialsekreteraren med kollega var på besök, uppmanade mormor Jenny till att prova att gå med i barngruppsverksamheten för att se om det kunde vara något för henne. Jenny gjorde så och mormor är glad för att Jenny bestämde sig för att fortsätta och tycker att Jenny har haft nytta och glädje av att delta. När vi talade om beslutet om att Jenny skulle placeras hos mormor och morfar berättar mormor att Jenny inte blev tillfrågad utan att det bara bestämdes så. Omkring frågan om barn skall få vara med och bestämma så menar mormor att det beror på vad det rör sig om men att Jennys uttryckliga vilja skall följas då det gagnar henne. Om huruvida det förelegat någon utredning inför att Jenny erbjöds att vara med i barngruppen, fick mormor intrycket av att detta sköttes mer informellt och hon har inte sett något papper eller beslut på detta.

Reflektion

Mormor förmedlar att varken hon eller Jenny är informerade om socialtjänstens delar i beslutsprocessen och att varken hon eller Jenny fått alternativa förslag om insats men att Jenny har fått bestämma om hon skall delta i barngruppen eller ej.

Intervjun med Andreas mamma

Andreas mamma hade svarat på vårt brev med förfrågan om deltagande i vår undersökning men under det inledande samtalet i deras hem framkom att hon inte hade förstått syftet med vårt besök. Andreas mamma hade språkligt svårt att förstå oss och begränsade möjligheter att uttrycka sig på svenska. Hon hade satt vårt besök i samband med det beslut om insats som

hon hade fått tidigare. Till saken hör att Andreas hade fått beviljat insats i form av kontaktfamilj som ännu inte hade kunnat komma igång eftersom man inte hade hittat en lämplig familj.

Bedömningen var att Andreas mamma förstod syftet med vårt besök och att hon var villig till att både hon och Andreas kunde intervjuas av oss.

Under intervjun berättade Andreas mamma vad hon behövde hjälp med och vad hon ansåg att Andreas behövde hjälp med. På frågor kring hur delaktig Andreas varit i beslutet var Andreas mamma oförstående och det framkom att han inte varit involverad i dessa alls. Andreas mamma gav också uttryck för att hon hade uppfattningen att barn inte skulle vara med och bestämma, vuxna ska bestämma. Däremot trodde hon att Andreas skulle tycka att beslutet om kontaktfamilj var bra och att han också ansåg att han behövde denna hjälp. Själv uttryckte hon att hon ville att Andreas skulle få hjälp med läxor när han börjar skolan och att han saknade någon som kunde läsa sagor och berättelser på svenska för honom.

Reflektion

Andreas mamma är tydlig med att vuxna bestämmer och hon kan inte tänka sig att barn kan bestämma. Hon utgår i sitt resonemang ifrån att Andreas är positiv till insatsen som hon hade sökt och antagandet är att hon har skaffat sig denna kunskap genom att lyssna och prata med Andreas om hans behov av läxhjälp och sagoberättande. För sin egen del har hon sökt insatsen kontaktfamilj utifrån sitt behov av avlastning som ensamstående heltidsarbetande förälder. Hon ger inget intryck av att ha diskuterat detta med Andreas.

Intervjun med Simons mamma

Simons mamma tog emot i sitt hem. Inledningsvis var Simon inte hemma men kom efter en stund. Vi inledde med en gemensam information och därefter intervjuades Simons mamma enskilt.

Simons mamma beskrev att hon hade tagit kontakt med socialsekreteraren utifrån att hon upplevde att Simon hade ett stort behov av att bearbeta sina tidigare upplevelser. Hon hade diskuterat detta med socialsekreteraren som då berättade om barngruppsverksamheten.

Tillsammans kom de överens om att socialsekreteraren skulle komma på hembesök och presentera verksamheten för Simon. Simon kände till att socialsekreteraren skulle komma på besök och anledningen till detta. Beslutet om hans deltagande i barngruppen fattades av Simon själv efter att han hade fått verksamheten presenterad för sig och fått tid för egna

funderingar kring hans deltagande. Simons mamma ger uttryck för att ha varit starkt övertygad om att insatsen var den rätta för Simon. Hon säger att även om Simon hade tackat nej till denna hade hon fortsatt att arbeta för att han skulle få någon form av hjälp med sitt behov av att bearbeta sina upplevelser. Hon sa att hennes uppfattning var att barn ska få vara med och bestämma men det måste finnas gränser. Hon förmedlade sin starka övertygelse av att Simon behövde hjälp i någon form. Hon hade inte låtit honom bestämma om han tackat nej till insatsen utan fortsatt försöka få till stånd någon insats eftersom hon kunde se att Simon hade behov av detta.

Reflektion

Simons mamma har utgått från de behov hon har sett hos sin son och utifrån dessa fått till stånd den insats som hon trodde var lämpligast. Hennes övertygelse om att så var fallet var så stark att hon säger att hon hade fortsatt att söka efter en insats för att hjälpa Simon med sin bearbetning av sin problematik, även om han hade tackat nej. Hon tar samtidigt stor hänsyn till hans vilja när hon överlämnar beslutet om att delta i gruppverksamheten till honom. Det hon ger uttryck för att en grundläggande uppfattning om att barn ska få vara med och bestämma. Utifrån hennes egna erfarenheter menar hon samtidigt att hon inte stillasittande hade kunnat se hans behov av bearbetning och för att få rätt insatser för honom hade hon förmodligen varit beredd att gå ganska långt.

8. ANALYS

8.1. Kategorisering av undersökningen

Samtliga intervjuer har gått igenom och tematiserats utifrån barnen och föräldrarnas svar på frågorna. Materialet blev då strukturerat och överskådligt för analys.

Analysen är en sammanfattning av diskussioner förda utifrån empirin. Genom att gå igenom, granska och reflektera över barnens berättelser har vi tagit fasta på de svar och beskrivningar som besvarar uppsatsens frågeställningar. Utifrån dessa har slutsatser dragits och ställts i relation till tidigare forskning och teorier. Därefter bearbetades slutsatserna ytterligare och försökt gjordes till att hitta förklaringar i teoridelen och ytterligare stöd för slutsatserna i tidigare forskning.

8.2. Svar i undersökningen

Barn är beroende av att vuxna tar FN:s barnkonventions artiklar och Socialtjänstslagens instruktioner på allvar och i mångt och mycket handlar det om att förändra synen på och attityderna till barn som samhällsmedborgare med kompetens och kunskap. Begreppet barnperspektiv kommer i fokus. Vem kan ha ett barnperspektiv? Inte barn i alla fall, de lever i det. Vuxna kan ha ett perspektiv som handlar om barns bästa och de kan försöka se genom barns ögon, men de kan inte gå in i barns tankar och känslor fullt ut. Att det inom det sociala arbetets forskning inte varit framträdande med barnperspektivsforskning kan bl. a. bero på att det sociala arbetet i mycket har varit baserat på icke beforskade uppfattningar om vad som är bäst för barn, framförallt som den rådande diskursen varit familjeperspektivet och inte barnperspektivet (Andersson 1998).

Vad som krävs för ett barnperspektiv är att vuxna har en empatisk förmåga med ett reflekterande förhållningssätt i dialog med barnet. Barn kan få och ge information, de kan delta i en öppen kommunikation om den vuxne är beredd att se på barnet som en medarbetare och arbetar tillsammans med barnet på barnets premisser (Piaget 1968, ffg 1932 i Aronsson 1996). Inom praktiken upplever man dock att man inte har den kunskap och de instrument och tekniker som behövs för att kunna samtala och samarbeta med barn som behövs för ett barnperspektiv (SoS-rapport 2001). Detta kan innebära att socialarbetarna intar ett vuxenperspektiv för att överhuvudtaget kunna göra en utredning.

Socialtjänsten måste på sin sida sitt särskilda ansvar måste arbeta specifikt med att klargöra vad som är barnets bästa. För att komma fram till detta måste stor vikt läggas vid att samtala med barn och utveckla metoder som gör det möjligt att samtala med barn. Ett dilemma är att barn har rätt att komma till tals medan socialsekreterare inte har rätt att tala med ett barn mot vårdnadshavarens vilja utan att det föreligger beslut om tvång. Konstruktionen är vanskelig, man kan tala om att välja mellan integritetskränkande över- eller undergrepp. Undergrepp finns ju inte som begrepp, utan tankarna går mer till formuleringen underlåtenhet. Troligtvis påverkar detta socialsekreterarnas benägenhet att klart och tydligt till vårdnadshavare formulera sitt behov av att tala med barnet om dess livssituation.

8.2.1 Delaktighet

Det finns olika nivåer av verkligt deltagande för barn. De innebörder vi lägger i barns delaktighet inom socialtjänsten gäller inte för de barn vi intervjuat.

Barnen i vår undersökning har på olika sätt samtalat med socialsekreterare. Ett barn har haft regelbundna samtal med sin socialsekreterare om andra saker än det som den aktuella insatsen handlar om. Ett barn blev uppmanat att berätta om sina upplevelser vid ett hembesök där socialsekreteraren kom för att föreslå den aktuella insatsen. Ett barn kommer inte ihåg om hon talat med socialsekreterare inför den aktuella insatsen och ett barn har inte fått berätta för socialtjänsten utan blivit visad in på sitt rum då socialsekreterare kom på hembesök.

Barnet som inte själv hade talat med socialsekreterare, berättade under intervjun att han saknade kamrater och att han var ledsen för det. Hans mamma önskade att han skulle få hjälp med läsläsning och då kan vi förstå att det blir någon vuxen som kommer att utföra den hjälpen. Vad som uppenbart inte kommer att synas för socialtjänsten, är pojkens längtan efter kamrater.

Inget av barnen har varit delaktiga i utredningen och ingen av dem fick vara med och bestämma om vilken insats som skulle ske.

De har inte blivit tillfrågade om sina tankar omkring om de har något dilemma och i så fall vad de skulle behöva för insats och inga av barnen har blivit erbjuden alternativa insatser.

Inget av barnen fick av socialsekreterare berättat för sig hur socialtjänsten kommit fram till vad slags insats de tyckte barnet behövde.

Inget av barnen har fått stort utrymme att kunna påverka innehållet i insatsen.

Barnutredning är ett slags detektivarbete där barnet, familjen och socialarbetaren, är de detektiver som skall lösa gåtan tillsammans.

Till socialarbetaren kommer inledningsvis oftast information om barnet ifrån någon vuxen.

I vår undersökning, där vi intervjuat fyra barn och tre vuxna, berättar både barn och vuxna att det är mamma/familjehemsmamma/mormor som tagit kontakt med socialtjänsten och på så sätt har socialtjänsten fått veta vad de ansett att barnet behövde hjälp med.

Undantaget är att ett av barnen inte visste om att socialtjänsten intresserade sig för honom och hans familj.

Redan i samma stund som socialarbetaren lyssnar på berättelser om barnet, formas en bild av barnets situation. Om vi absolut vill veta vad barnet kan förmedla så kan vi också få barnets förtroende även om det kostar på och är ansträngande. Socialarbetaren måste tala med barnet utifrån barnets premisser, ge och ta relevant information och förhålla sig ovetande. Det handlar om att stå ut med osäkerhet och avstå från att trösta så länge tills att vi vet vad barnet vill förmedla. Kanske svårigheten för just socialarbetare att hålla i sig för att höra barnets berättelse handlar om att det inom socialt arbete med barn inom socialtjänsten finns stipulerat att barn skall "hjälpas". Det kan vara så att det är svårt att lyssna färdigt, dels beroende på att man inte vill höra allt barnet har att berätta, dels beroende på att tanken om hjälp skymmer sikten.

Socialarbetaren kan vara upptagen av sin hjälparroll och kan på det viset bli inblandad och ta över. Barnet blir ett objekt och slutar vara "medforskare" till socialarbetaren. Det kan också vara så att det inom det praktiska fältet kan ställa för mycket på ända om vi tar reda på hur barn upplever sin livssituation, att vi får omvärdera vad som kan vara "barnets bästa". De naiva teorier, som mycket styr socialarbetarna (Olsson 1993 i Nygren 2000 (red. Meewisse, Sunesson och Swärd)) innebär att det som fokuseras är de föreställningar socialarbetare har om klientens situation och som därmed styr den insats som görs.

Socialarbetaren behöver redan inledningsvis, bryta mönster för att få tillgång till hur barnet och föräldrarna egentligen upplever barnets livssituation. Kanske skall man ändra uppdraget från "barnavårdsutredning" till "barnutredning" som ett bidrag till att göra ingången i en utredning friare ?

8.2.2. Samtycke

De innebär vi lägger i barns samtycke till socialtjänstinsats gäller inte för de barn vi intervjuat.

Ett barn gav inte sitt samtycke till den beslutade insatsen. Han hade inte blivit informerad om och involverad i socialtjänstens utredning om honom.

Tre av barnen fick frågan om de ville delta i specifik insats och de fick bestämma själva om de ville eller ej. Två av barnen provade en gång och bestämde sig sedan för att fortsätta med insatsen. Det barn som inte hade kunskap om socialtjänstens utredning och beslut, fick inte ge sin syn på saken i någon fråga.

Genomgående bekräftades barnens svar på våra frågor om delaktighet och samtycke av de mammor och den mormor/familjehemsmamma som vi intervjuade.

Vad det gäller insatsen så är tre av barnen är nöjda med den insats de har fått och det är också de vuxna. Ett av barnen vet inte om att en insats beviljats och eftersom den inte kommit igång så kan varken barnet eller mamman uttala sig om vad de tycker om insatsen. Mamman ser dock mycket fram emot den hjälp hon fått beviljad. Här kan man tänka omkring vuxen/familjeperspektivet och makten som ligger i att vara vuxen. Vad är att vara nöjd? Är det för att man får något överhuvudtaget och att man inte känner till vilka möjligheter som funnits? Synen på barn som objekt blir framträdande. Tänk på den femårige pojke som trodde att han var i kontaktfamilj för att kontaktfamiljen önskade det (Börjesson och Held 1995 i Andersson och Bangura Arvidsson 2001)!

Här kommer då vi till dilemmat att en del praktiker, till exempel socialt arbete, kan inte anpassa sig till idealet delaktighet och kan då förknippas med hjälp, skydd och förtryck. En alltför universalistisk definition av begreppet delaktighet utan att ta hänsyn till sammanhangen befrämjar inte diskussionerna om det sociala arbetets begränsningar och komplikationer (Healy 1998 i Andersson 2000). Barnet och/eller familjen har inte tolkningsföreträde. När socialarbetaren talar med barnet, är det socialtjänsten som talar, både med lagstiftning och praxis som resonansbotten (Bachtin 1981;1984 i Aronsson 2001 s 140-142).

Socialarbetare själva ingår i den rådande diskursen, känner sig ofta maktlösa och det påverkar deras sätt att möta barn. Ståndpunkten, frivillig eller ofrivillig, att ”jag gör bara mitt jobb”

eller att ”jag följer bara de instruktioner jag fått” kan leda till omoraliska handlingar (Bauman i Eliasson-Lappalainen 2000).

Konflikten kan ligga i att, när vi får barnets röst och finner den obekvä, så kan vuxna använda sig av maktredskap för att tysta barnet. På annat sätt uttryckt kan det betyda att i ingången i kontakten med barnet kan socialtjänsten ha en subjektssyn på barnet, d v s se barnet som den rätta informatören för sin situation men i takt med att en insats närmar sig, kan synen på barnet bli alltmer som att studera ett objekt, d v s barnets förslag på förändring tas inte till vara, kanske det inte heller efterfrågas.

8.2.3. BBiC

BBiC har byggt in strukturer för att barnets uppfattning om sin situation skall bli tydlig. Detta genom att BBiC-formulären ständigt påminner socialsekreteraren om att ta reda på barnets uppfattning, t ex när det gäller inställning till behov, vårdplan och föreslagna insatser. Trots att systemet kräver att socialsekreteraren har regelbundna samtal med barnet för att barnet skall få och ge information om sin situation så kan vi i vårt resultat inte se att detta ännu haft totalt genomslag.

I två av tio akter där barnen varit utredda enligt BBiC, framkom att barnet varit delaktig i utformningen av vårdplan/behandlingsplan.

Uppdraget till socialarbetarna i Helsingborg, utifrån BBiC:s principer, som har sin grund i FN:s barnkonventionen och Socialtjänstlagen, är att människor i mötet med verksamhetens företrädare bl.a. skall uppleva att de ges möjlighet att delta och påverka utformandet av hjälp/bistånd genom att underteckna en tydlig och begriplig arbetsplan och att de uppfattat grunderna för ett beslut. Barnen och mammorna, mormodern/familjehemsmamman tillfrågades om vad utredning är. Två av barnen förknippade begreppet med att man reder ut bråk på skolan och att det är bra när vuxna utreder sådant. Inget av barnen hade hört talas om ordet i samband med kontakten med socialtjänsten och deras insats. Så var det också för de vuxna. Ingen av dem hade kunskap att det förekommit en utredning i samband med den insats barnen fått. En vuxen uttryckte ”att det var liksom mer informellt”.

De allmänna bestämmelser som finns om att det är lämpligt att barnet får komma till tals är för vagt utformade för att barnen skall vara försäkrade om att de blir lyssnade på.

8.3. Slutsatser

Vårt syfte var att undersöka om barnen känt sig delaktiga och gett sitt samtycke i en utredning om dem som lett till ett beslut och en insats.

Vi ville veta om barnen märker av intentionerna och ambitionerna om att de skall bli lyssnade på, berättade för och samarbetas med i de utredningar och de insatser som görs om och för dem, enligt principerna i FN:s Barnkonvention, Socialtjänstlagen och BBiC . Upplever de sig delaktiga i beskrivningen av sin livssituation, i samtal om förändringar och om hur dessa förändringar skall vara utformade och vad de skall leda till? Fick de vara med och bestämma om vilken insats som skulle ske? Gav de sitt samtycke till den beslutade insatsen?

Genom barnen och deras mammor, i ett fall mormor/familjehemsmamma, fick vi veta att barnen inte varit medvetna om att en utredning gjorts och därmed ej heller varit delaktiga. Inget barn har fått formulera sin åsikt om vad hon/han behövt hjälp med.

Inget barn har varit med och resonerat om vilken insats som var lämplig för henne/honom. Till en del blev barnen delaktiga i beslutet om insats eftersom de fick ta ställning till föreslagen insats. De fick däremot inte vara delaktiga i att delge sin syn på saken om vilken insats som kunde vara lämplig för dem. De fick inte information om vilka andra insatser som kunde erhållits.

Alla utom ett barn upplevde att de gett sitt samtycke till insatsen och de är nöjda med den. Det barn som inte givit sitt samtycke vet inget om förestående insats och kan således inte uttala sig om att vara nöjd eller inte.

De personer vi intervjuade, informerade om att de inte hade kännedom om att de ingått i en utredning. Personerna fick brev med förfrågan att ingå i en undersökning när ett barn varit med i en utredning. Om man inte vet om att man varit med i en utredning, hur känner man då för att delta i en undersökning om detta? Kan det vara så att vårt bortfall har samband med detta?

Vanligtvis beskriver vuxna socialarbetare ett eller flera förslag på insats som barnet möjligen får ta ställning till. Detta fann vi för de barn vi intervjuade och i de forskningsrapporter och undersökningar vi tillgodogjort oss.

Ett grundläggande problem inom socialtjänstens sociala barnarbete är att det råder ett spänningsförhållande mellan en subjekt- och objektssyn på barn.

9. DISKUSSION

På frågan i undersökningen om vad barnen tycker att de skall få vara med och bestämma om så hade tre barn tankar om att barn ska få vara med och bestämma om olika saker. De säger att det inte alltid är på det viset och att barn får göra eller vara med i saker som vuxna bestämt fastän de inte vill. Ett barn har inte tänkt på om barn skall få vara med och bestämma och tycker att det känns konstigt att tala om och tänka på det. Här är det också samstämmigt med de svar de vuxna ger. Några tycker att barn skall få vara med och bestämma ibland medan en mamma tycker att barn inte skall få bestämma, det gör de vuxna.

Paradoxen, att få barnets berättelse men att inte ha förberett sig för vilken betydelse barnets ställning/makt har för barnets eventuella önskan om förändring, kan vara en av orsakerna till att det så lite talas med barn i en öppen kommunikation. Barn talas med, men vad de sagt och önskat får inte betydelse i beslut och det redovisas inte i utredningen.

Socialarbetarnas strävan efter att bli skickliga i att tala med barn och göra bra barnutredningar måste i högre grad än vad som sker idag kompletteras och integreras med att lära sig samarbeta med barnet och familjen. På samma gång måste socialtjänsten finna teorier och utarbeta metoder för att särskilja när socialtjänstens inblandning i barns och familjers liv handlar om stöd till dem eller skydd för barnet. Det betyder att socialarbetare och lagstiftare mera måste arbeta med de moraliska frågorna, de samhällliga värderingarna och med att bearbeta sina egna och andras attityder i fråga om barns rätt och barns rätt att komma till tals. Teorier om hur barn märks och om barns inflytande inom socialt arbete har ingen egen tydlig diskurs och det är kanske just det som det behöver forskas om och arbetas fram i en samhälllig kontext. Ytterst handlar det om hur vi ser på barndomsbegreppet som ett värde i sig. Skall man lagreglera om talesman för barnet, likt i England tillsätta en children's guardian?

Vad det beträffar att se barn som subjekt med egen kompetens, kapacitet och rättigheter så kan man undra över om barn blir manipulerade till att känna att de är delaktiga och ger sitt samtycke? Hur kan man värdera samtycket från barn utifrån att barnet inte varit delaktigt i processen som lett fram till ett beslut? Hur kan man värdera tillfredsställelsen med insatsen utifrån att barnet inte tagit del i underlags- och beslutsprocessen omkring den? Vad hade kunnat finnas att få, som barnet inte fick reda på?

Socialstyrelsens pekar i sin forskningsplan (2001) för BBiC på att det är viktigt att uppmärksamma risken med att arbetet med BBiC-formulären reduceras till en teknik och att värdegrundsfrågan då kan komma i skymundan.

Upplever socialsekreterarna att formulären blir något att handskas med i stället för ett verktyg för att se barnet i utredningsprocessen?

Fokuserar systemets utredningsdel för lite på samtal med barn och på att barnet skall få ge sin syn på saken?

Är det en brist att BBiC inte har en strukturerad arbetsprocess i utredningsdelen där barnsamtal ingår?

De barn vi intervjuade var utredda enligt BBiC och då frågar vi oss –

Är BBiC:s grundprinciper om barnets kompetens och barnets kapacitet för undanskymda i systemet?

Är det så att det finns motstånd mot att ta till sig och använda sig av de verktyg som BBiC tillhandahåller för att stärka barnets rättigheter?

Vad består motståndet i så fall av? Och hur arbetar man för att undanröja det?

Det kreativa tänkandet i socialt arbete kan lätt hamna i konflikt med det enda rätta att göra, d v s det som påbjuds av lagstiftning och det som ligger i själva arbetsuppgifternas karaktär.

Vad skiljer kreativ problemlösning från vanlig problemlösning och hur kan vi förena tänka rätt med tänka nytt?

Traditionell problemlösning innebär att man finner stöd i etablerade metoder och beprövade verktyg. Den kreativa problemlösningen däremot, innebär att man söker sig till oprövade verktyg och hittar nya metoder.

Kan man tänka sig att utöka och/eller förändra BBiC:s verktyg för utredning?

Kan man bygga in samtal med barn om deras kompetens och behov i utredningsprocessen och utveckla verktyg för detta ändamål?

REFERENSER

- Andersson Gunvor (1998) *Barnintervju som forskningsmetod*
Nordisk Psykologi vol.50 nr 1,s18-41
- Andersson Gunvor o Aronsson Karin (red.) (2001) *Haverier i social barnavård?* Gothia
- Andersson Gunvor (2000) *Barnen i socialt arbete - en maktlös grupp?* Natur och Kultur
- Andersson Gunvor och Bangura Arvidsson Maria (2001)
Vad vet vi om insatsen kontaktperson/-familj? Meddelande från Socialhögskolan 2001:1
- Andersson Gunvor, Aronsson Karin, Hessle Sven, Hollander Anna, Lundström Tommy
(1996) *Barnet i den sociala barnavården* CUS Antologi, Liber
- Butler Ian och Williamson Howard (1994) *Children Speak* The Longman Group Essex
- Cederborg Ann-Christine (2000) *Barnintervjuer* Liber
- Davidsson Monica och Magnusson Therese (2002) *Möten med barn inom socialtjänsten – en kvalitativ studie* Lunds Universitet Socialhögskolan
- Denvall Verner och Jacobsson Tord (red.) (1998) *Vardagsbegrepp i socialt arbete*
Norstedts Juridik AB
- Egelund Tine, Kvilhaug Anita, Liebing Anne & Östberg Francesca (2001)
Social barnavård – kunskap och professionalisering CUS 2001:5
- Eliasson Rosmari (1995) *Forskningsetik och perspektivval* Studentlitteratur
- Fridh Gunilla och Norrman Gunilla (2000) *Att utreda när barn far illa - en handbok om barnavårdsutredningar i socialtjänsten* Gothia
- Henriksson Gunnel (1994) *Barns åsikter om utredningar inom socialtjänsten*
Lunds Universitet Socialhögskolan
- Marklund Charlotta (2003) *Att värdera och bedöma – hur objektiv kan man vara?*
FoU Södertörn nr 27/03
- Meewisse Anna, Sunesson Sune och Swärd Hans (red) (2000) *Socialt arbete* Natur och Kultur
- Nelson Margareta (1997) *Barnet som syns* Kurskompendium
- Nyborg Maria (1996) *Vad menas med barnperspektiv ?* Uppsats, Magisterprogram/fristående kurs Socialt arbete med barn och familjer, Stockholms universitet
- Pramling Ingrid (1989) *Att se världen genom barns ögon* Rapport från Uppsala Universitet
Centrum för barnkunskap (red. Agneta Lindh-Munther)
- Rasmusson Bodil (1994) *Barnperspektiv* Barnombudsmannen

Rasmusson Bodil (2002) *Barns medbestämmande i planerings-, besluts- och utvärderingsprocesser*. Socialstyrelsens tillägg till forsknings- och utvärderingsplan för projekt Barns Behov i Centrum

Sundell Knut och Humlesjö Eva (1996) *Sociala utredningar med fokus på barn*
FoU-rapport 1996:7 Stockholms socialtjänst

Svensson Per-Gunnar och Starrin Bengt (red.) (1996) *Kvalitativa studier i teori och praktik*
Studentlitteratur

Wahlström, Gudrun (2000) *Barnets perspektiv i barnavårdsutredningen – hörs barnets röst ?*
FoU-Södertörn nr 11/00

Wilson Jim (2001) *Barnets röst i utredning och behandling* Mareld

Wåhländer Eva (1994) *Att allsidigt belysa barns sociala situation*
FoU-rapport 1994:3 Stockholms socialtjänst

Övereeide Haldor (1998) *Samtal med barn* Höyskoleförlaget

Regeringens proposition 1996/97:124 *Ändring av socialtjänstlagen*

Regeringens proposition 2000/01:80 *Ny socialtjänstlag m.m.*

Regeringens proposition 2002/03:53 *Stärkt skydd för barn i utsatta situationer m.m.*

Föräldrabalken (FB) (1949:381) senast ändrad 2002:251

Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) (1990:52)

Sekretesslagen (Skr.L) (1980:100)

Socialtjänstlagen (SoL) (2001:453) och (1980:620)

Socialdepartementet (1992) utbildningsproduktion AB Socialtjänst *Socialtjänst*

SOFS 1997:15 Socialstyrelsens Allmänna råd
Tillämpning av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga

SoS-rapport 1995:21 *Barnet i rättsprocessen*

SoS-rapport 2001: Uppföljning av ändringar i socialtjänstlagen
Barnen, socialtjänsten och lagen

SOU 1994:139 Socialdepartementet, huvudbetänkande av Socialtjänstkommittén
Ny socialtjänstlag

SOU 1997:116 Socialdepartementet, Barnkommitténs betänkande
Barnets bästa i främsta rummet

SOU 2000:77 Socialdepartementet, betänkande av LVU- utredningen *Omhändertagen*

SOU 2001:172 Socialdepartementet, slutbetänkande av Kommittén mot barnmisshandel

Barnmisshandel. Att förebygga och åtgärda

En introduktion till BBiC, studiematerial från Socialstyrelsen

Barns behov i centrum, Socialstyrelsen, Bodil Rasmusson, juli 2002 *BBiC, Forskningsplan*

Parker, R., Ward, H., Jackson, S., Aldgate, J., Wedge, P. (eds) (1991).

Looking After Children: Assessing Outcomes in Child Care London: HMSO

Skol- och fritidsnämnden i Helsingborgs uppdrag till Barn- och ungdomsstyrelserna Norr och Söder (2002-06-20)

BILAGOR

Bilaga 1 Ansökan om tillstånd för forskning till Helsingborgs Stad, Skol-och Fritidsnämnden.

Bilaga 2 Tillstånd för forskning av Helsingborgs Stad, Skol-och Fritidsnämnden

Bilaga 3 Brev till barn

Bilaga 4 Brev till föräldrar

Bilaga 5 Svarsformulär

Bilaga 6 Samtalsstruktur

Bilaga 7 Intervjuguide – barn

Bilaga 8 Intervjuguide – föräldrar

FÖRKORTNINGAR

SOU: Statens offentliga utredningar, Socialdepartementet

SOSFS: Socialstyrelsens författningssamling

Prop.: Regeringens proposition

SoS: Socialstyrelsens rapport

Ansökan till Helsingborg Stad, Skol-och fritidsnämnden om tillstånd för forskning.

Vi, Gunnel Henriksson och Margareta Nelson är socionomer och studerar på Magisterkurs i socialt arbete vid Lunds Universitet, Campus i Helsingborg och vi skall som uppsatsarbete på denna forskningsförberedande utbildning göra en undersökning och skriva uppsats om barns delaktighet i och samtycke till socialtjänstens insatser.

Med hänvisning till ovanstående ansöker vi om tillstånd att genomföra vår undersökning. Vi vill genom socialregistret och genom förfrågan till de socialsekreterare som arbetar med öppenvårdsinsatser få uppgifter om barn i åldern åtta till tolv år som har fått insatser enligt Socialtjänstlagen. Insatserna skall vara riktade till barnen själva. Vi avser att intervjua tio barn.

Uppgifterna behandlas konfidentiellt och anonymt.

Undersökningen genomförs enligt forskningsetiska principer med de överväganden som är lämpliga för den frågeställning vi har.

Vår handledare är Dolf Tops, Socialhögskolan, Campus Helsingborg, Lunds Universitet.

Vår undersökning kommer att lämnas till nämnden för kännedom.

Vår undersöknings problemformulering

Utgångspunkt

I Socialtjänstlagen finns bestämmelser om att barnets inställning ska klargöras så långt som möjligt och att hänsyn ska tas till barnets vilja med beaktande av dess ålder och mognad enligt kap 3 § 5, 2:a st. I Socialtjänstlagens portalparagraf kap 1 § 1 gäller principerna om helhetssyn, frivillighet, det förebyggande perspektivet och att den enskildes egna resurser ska tas till vara. Individens delaktighet och egna ansvar skall beaktas. Socialtjänsten skall också präglas av frivillighet och självbestämmande, kontinuitet, flexibilitet, normalisering, närhet och valfrihet.

Ovanstående principer om bland annat delaktighet och samtycke gäller även för barn. Barn är enligt Socialtjänstlagen kap 1 § 2 människor under 18 år.

Dessa principer är också inskrivna i Helsingborgs Stads måldokument.

I Barn- och Ungdomsstyrelsernas uppdrag från Skol- och fritidsnämnden i Helsingborg framgår att arbetet skall bedrivas i enlighet med gällande nationella och kommunala styrdokument samt FN:s Barnkonvention.

Det generella uppdraget är uppdelat i tre inriktningar.

1. Socialtjänstens barn- och ungdomsarbete ska ta sin ansats i Barns Behov i Centrum-systemet. (BBiC),
2. BBiC-systemet ska användas för att nå målet med ett enhetligt system för bedömning – utredning – planering – uppföljning och utvärdering för barn och ungdomar 0-20 år.
3. Socialtjänstens barn och ungdomsverksamheter ska stärka ursprungsfamiljens egen förmåga, erbjuda olika tjänster/stöd för detta samt ge föräldrar och barn/ungdomar möjlighet att vara delaktiga i att forma sin framtid.

Socialtjänsten ska utforma alla delar av sin verksamhet så att människor i mötet med verksamhetens företrädare skall uppleva att de:

- bemöts på ett respektfullt sätt,
- ges möjlighet att delta och påverka utformandet av hjälp/bistånd genom att underteckna en tydlig och begriplig arbetsplan,
- uppfattat grunderna för ett beslut

Undersökninggrupp

Vår undersökning kommer att utgå från barn vars utredning har handlagts inom Barn- och ungdomsstyrelsen Norr i Helsingborg.

Vi vill undersöka om de barn som vi intervjuar har deltagit i och påverkat insatsen som de har fått enligt BBiC:s grundprinciper och Socialtjänstlagens bestämmelser om delaktighet och samtycke.

Vår undersöknings syfte

Att undersöka barnets delaktighet i processen som leder fram till beslut om insats d v s att ta reda på barnets inställning

Att undersöka om barnet ger sitt samtycke till beslutad insats, d v s om hänsyn tas till barnets vilja.

Vår undersöknings frågeställningar

På vilket sätt fick socialtjänsten veta vad barnet behövde hjälp med ?

På vilket sätt fick barnet berätta för socialtjänsten om vad barnet tyckte barnet behövde hjälp med ?

På vilket sätt fick barnet veta vad socialtjänsten tyckte barnet skulle ha för hjälp ?

På vilket sätt fick barnet vara med och bestämma vilken hjälp barnet skulle få ?

Vad fick barnet bestämma om?

Med denna skrivelse överlämnar vi frågan för beslut.

Gunnel Henriksson

042/ 10 61 77

Margareta Nelson

042/ 20 41 75

Lunds Universitet
Socialhögskolan, Campus Helsingborg
/ Kursförest Dolf Tops
stud Margaretha Nelson och Gunnel
Henriksson
Box 23
221 00 Lund

**Ang begäran om tillgång till uppgifter ur personakter och register /
Tillstånd för forskning med avseende på barns delaktighet i och
samtycke till socialtjänstens insatser..**

Skol- och Fritidsnämnden har tagit emot Er ansökan av 2002-10-22, vilken enligt vår begäran, kompletterats 2002-12-10 med intyg från studiehandledare samt ytterligare material ang undersökningens genomförande.

Ansökan bifalles med hänvisning till dels 12 kap 6 § Socialtjänstlagen (SoL) och dels sekretesslagen (SokrL) 13 kap 3 § jmf med 14 kap 9 § - risk för men för enskild anses inte föreligga.

Med stöd av 14 kap 9 § SokrL sker utlämnandet dock med förbehåll

- att uppgifterna inte får lämnas vidare om de inte har sådan form att de inte kan hänföras till enskilda
- uppgifterna får enbart användas för det forskningsändamål som angivits.
- kopia el avskrift av handling som innehåller uppgift om enskilda personliga förhållanden får inte föras bort från förvaltningens lokaler
- ev kopior el avskrifter samt anteckningar om personliga förhållanden skall förstöras när uppsatsen avslutats.

Vi ser fram emot att få ta del av resultatet av Ert arbete!

Med vänlig hälsning

SKOL- OCH FRITIDSNÄMNDENS FÖRVALTNING

Kjerstin Andersson
Nämndssekreterare

Hej !

Vi som skriver detta brev till dej heter Gunnel Henriksson och Margareta Nelson.
Vi är elever vid universitetet och forskar där.

Vi håller på med att göra en undersökning om barn som träffar någon från socialtjänsten.

Fick du säga du tycker och tänker när du träffade socialsekreteraren?
Fick du vara med och bestämma ?

Vi skulle vilja ställa frågor till dej om detta.

Ingen annan än du, dina föräldrar och vi kommer att veta om att du är med i undersökningen.

Om du skall träffa oss eller inte, bestämmer du själv.

Vi har skickat ett brev till dina föräldrar.
De skall också säga om de tycker att vi kan träffa dig.
Prata med din mamma eller pappa om detta.

Vill du träffa oss?

Säg i såfall till din mamma eller pappa så kontaktar de oss.

Är det något du undrar kan du ringa eller skicka mail till någon av oss.

Med vänlig hälsning

Margareta Nelson

042 – 20 41 75

nelsonpm@algonet.se

Gunnel Henriksson

042 – 29 04 02

11henriksson@telia.com

Till dig som förälder.

Vi heter Gunnel Henriksson och Margareta Nelson och vi studerar på Magisterkurs i socialt arbete vid Lunds Universitet, Campus i Helsingborg. Vi letar efter barn som har en insats från socialtjänsten därför att vi ska göra en undersökning om barns delaktighet inför och samtycke till socialtjänstens insatser.

För att få veta barns upplevelser av om de fått vara med och bestämma och säga vad de tycker och tänker till socialsekreteraren, skulle vi vilja intervjua dig och ditt barn om detta.

Deltagande skall vara helt frivilligt för dig och ditt barn och du skall också samtycka till att vi får intervjua ditt barn.

Intervjun handlar om att fråga dig och ditt barn om hur han/hon varit med i utredningen och beslutet innan ditt barn fått en insats från socialtjänsten.

Intervjun handlar alltså inte om hur ditt barn har det i sin livssituation tillsammans med dig och andra.

Uppgifterna behandlas konfidentiellt och anonymt eftersom vi har tystnadsplikt.

Inget av det som sagts går vidare till socialsekreterare eller någon annan inom socialtjänsten.

Intervjun kan ske i ert hem eller på annan plats som du och ditt barn väljer.

Läs gärna igenom det brev vi skrivit till barnen innan du bestämmer dig för om du tycker att vi skall träffas.

Prata sedan med ditt barn om vad han/hon tycker.

För att vi skall veta att du och ditt barn vill träffa oss, såber vi er att lämna ert besked i kuvertet ni fått med. Lämna det sedan till din socialsekreterare eller posta det.

Deltagandet är hela tiden frivilligt och ni kan avbryta det när ni vill.

Är det något du undrar, är du välkommen att ringa eller skicka mail till någon av oss.

Med vänlig hälsning

Margareta Nelson

042 – 20 41 75

nelsonpm@algonet.se

Gunnel Henriksson

042 – 29 04 02

11henriksson@telia.com

SVAR

Vi vill träffa er för den undersökning ni tillfrågat oss att vara med i.

Ni kan ta kontakt med oss

telefon.....

mail.....

.....
förälders namn

.....
barnets namn

Samtalsstruktur

- Presentation av oss
- Avbryt och fråga om något är oklart
- Presentation av undersökningen och dess syfte
- Information om tystnadsplikt
- Information om frivillighet
- Samtal om hur intervjun går till:
Parallella intervjuer, en intervjuar barnet samtidigt som den andra intervjuar föräldern/föräldrarna.
Helst vill vi spela in intervjun på band för att bättre komma ihåg våra frågor och era svar. Banden förstörs då vi sammanställt vad alla som varit med i undersökningen sagt.
Det betyder att resultatet av intervjun redovisas i undersökningen utan att det framgår vem som sagt vad.

*Om inte band, annan metod
t ex anteckningar.*
- Samtal om återkoppling/redovisning till barn och föräldrar
- Intervjun

Syfte

Att undersöka barnets delaktighet i processen som leder fram till beslut om insats.

Att undersöka om barnet ger sitt samtycke till beslutad insats, d v s om hänsyn tas till barnets vilja.

Frågeställningar

På vilket sätt fick socialtjänsten veta vad barnet behövde hjälp med?

På vilket sätt fick barnet berätta för socialtjänsten om vad barnet tyckte barnet behövde hjälp med ?

På vilket sätt fick barnet veta vad socialtjänsten tyckte barnet skulle ha för hjälp?

På vilket sätt fick barnet vara med och bestämma vilken hjälp barnet skulle få ?

Vad fick barnet bestämma om?

Vad tycker du att barn i sådana här situationer skall vara med och bestämma om?

Vet barn vad en utredning är ?

Intervjuguide**1. Berätta vad du har för hjälp.**

Beskriv vilken sorts hjälp du har.

(Socialsekreterare, kontaktfamilj, stödperson?)

2. Innan du fick hjälpen undrar vi om du träffade någon socialsekreterare?

Hur många gånger träffades ni? Var träffades ni?

Beskriv hur det gick till.

3. Vad frågade socialsekreteraren dig om? Hur gick det till? Berätta!

4. Vad berättade socialsekreteraren för dig om vad hon eller han tyckte att du behövde hjälp med? Hur gick det till? Berätta!

5. Hade du några förslag på vad som skulle ändras? Frågade socialsekreteraren om du hade förslag? På vilket sätt fick du vara med och bestämma vilken hjälp du skulle få?

6. Vad fick du bestämma om?

Beskriv!

Berätta!

7. *Vad tycker du att barn i sådana här situationer skall vara med och bestämma om?*

8. Det vi har pratat om nu, att du och din mamma och/eller pappa, träffat en socialsekreterare och pratat om olika saker, bland annat om den hjälp du har, brukar kallas för utredning.

Har du hört det ordet tidigare?

Om du har det, hur beskriver du vad en utredning är?

Syfte

Att undersöka barnets delaktighet i processen som leder fram till beslut om insats.

Att undersöka om barnet ger sitt samtycke till beslutad insats, d v s om hänsyn tas till barnets vilja.

Frågeställningar

På vilket sätt fick socialtjänsten veta vad barnet behövde hjälp med?

På vilket sätt fick barnet berätta för socialtjänsten om vad barnet tyckte barnet behövde hjälp med ?

På vilket sätt fick barnet veta vad socialtjänsten tyckte barnet skulle ha för hjälp?

På vilket sätt fick barnet vara med och bestämma vilken hjälp barnet skulle få ?

Vad fick barnet bestämma om ?

Vad tycker du att barn i sådana här situationer skall vara med och bestämma om?

Vet barn vad en utredning är ?

Intervjuguide

1. Berätta vad ditt barn har för hjälp. Beskriv vilken sorts hjälp ditt barn har. (Socialsekreterare, kontaktfamilj, stödperson?)
2. Innan ditt barn fick hjälpen undrar vi om du och ditt barn träffade någon socialsekreterare?
3. Hur många gånger träffade du/ditt barn socialsekreteraren? Var träffades ni? Beskriv hur det gick till.
4. Vad tror du att socialsekreteraren frågade ditt barn om? Hur gick det till? Var du med vid samtalet? Berätta!
5. Vad tror du att socialsekreteraren berättade för ditt barn om vad hon eller han tyckte att ditt barn behövde hjälp med? Var du närvarande? Hur gick det till? Berätta!
6. Vet du om ditt barn hade några förslag på vad som skulle ändras? Frågade socialsekreteraren om ditt barn hade förslag?
7. På vilket sätt fick ditt barn vara med och bestämma vilken hjälp ditt barn skulle få?
8. Vad fick ditt barn bestämma om? Beskriv! Berätta!

10. Vad tycker du att barn i sådana här situationer ska vara med och bestämma om?
11. Det vi nu har pratat om, att ditt barn och du/ni har träffat en socialsekreterare och pratat om olika saker, bland annat om den hjälp ditt/ert barn fått, kallas för utredning.

Hur beskriver du vad en utredning är? Vet ditt barn vad en utredning är ?